

DOĞU-BATI UYGARLIKLARI AYRIMI BAĞLAMINDA TÜRKİYE VE AVRUPA GÖÇMEN POLİTİKALARININ TARİHSEL TEMELLERİ ÜSTÜNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA¹

Seyfettin ASLAN *

Vedat KOÇAL **

Öz

Küresel kapitalist düzenin, Coğrafi keşifleri izleyerek Endüstri Devrimi ve sömürgecilik aşamalarıyla devam eden Avrupa merkezli kuruluşu ve işleyişi, Avrupa'yı ve devamında Amerika'yı dünya ekonomisinin merkezi haline getirirken, bir yandan da dünya coğrafyası üzerinde meydana getirdiği eşitsiz ve bağımlı gelişimin sonucunda birçok küresel sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri de, kapitalist küresel ayrışma bağlamında Doğu-Batı ve Güney-Kuzey eksenli göç sürekliliğidir.

Bu çalışma, Avrupa ülkelerinin ve Türkiye'nin göçmen politikaları arasındaki farklılıkları, uygarlığın Doğulu ve Batılı temelleri üzerindeki ekonomik eşitsiz gelişim ilişkisi ve kültürel ayrılığı bakımından ele almak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Medeniyet, Kültür, Doğu, Batı, Kapitalizm, Göçmen politikası, Avrupa, Türkiye.*

A COMPERATIVE STUDY ON THE HISTORICAL BASES OF TURKISH AND EUROPEAN IMMIGRATION POLICIES IN THE CONTEXT OF THE DISTINCTION OF EASTERN AND WESTERN CIVILIZATIONS

Abstract

Following the geographical explorations and continuing with the Industrial Revolution and colonization stage, the Eurocentric organization and functioning of the global capitalism has brought many global problems on the world geography, caused by the results of unequal and dependent development while making Europe and United States the center of the world economy. One of these problems is the migration continuum on the axis of East-West and South-North, in the context of global capitalist decomposition.

This study is prepared to take the differences between immigration policies of Turkey and European countries on the economic relations of uneven development and also in the terms of the cultural differences on the Eastern and Western bases of civilization.

Keywords: *Civilization, Culture, East, West, capitalism, immigration policy, Europe, Turkey.*

¹ Bu makale, yazarlardan Vedat KOÇAL'ın, 23-25 Kasım 2017 tarihlerinde Düzce Üniversitesi'nde düzenlenen *Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi*'nde sunduğu "Medeniyetin Doğulu-Batılı Ayrımına Bir Örnek Olarak Güncel Göç Krizi: Tarihsel Bir Karşılaştırma" başlıklı (Koçal, 2017a) yayınlanmamış bildirinin genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

* Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: seyfettinaslan68@gmail.com.

** Arş.Gör., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: ahmetvedatk@gmail.com.

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin başından bu yana, özellikle gelişmemiş yarı kürede dikkat çekici ölçüde yaygınlaşan ve süreklileşen iç savaşların ve kargaşaların sonucu olarak ortaya çıkan ve son on yıldır giderek bir küresel insanî kriz boyut halini alan, ülkeler ve kıtalar arası yığinsal göç ve sığınmacı hareketleri, sebepleriyle olduğu kadar, coğrafi güzergâhları ve tarafları arasındaki ilişkiler üzerinde gerçekleşen sonuçlarıyla da, toplumlar arası ilişkiler hakkında fikir verici ve uyarıcı olmaktadır. Bu bağlamda, göç hareketlerinin özellikle gelişmişlik-geri kalmışlık eksenindeki yapısı, küresel düzenin devletler ve toplumlar arası hiyerarşisinin ve çelişkilerinin de izdüşümünü vermektedir. Bu haliyle, göç edenlerle göçün hedefi olan toplumlar arasındaki karşılıklı algılar ve davranışlar, güncel görünümünün arkasında, tarihsel kodların bilinçaltı yansımalarını işaret etmektedir.

Bu anlayış ışığında, bu çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği üyesi ülkelerle Türkiye'nin göçmen politikalarının pratik ve teknik içerikli karşılaştırılmasından öteye, uygulamadaki farklılıkları belirleyen ve biçimlendiren aslî etkenleri, tarihsel temellerinin ışığı altında ve yapısal özellikleri çerçevesinde açıklamaya kavuşturmaya çalışmak ve tartışmaya açmaktır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: 'Medeniyet' Kavramı ve Düşüncesi

Medeniyet kavramı, esasında, insanoğlunun coğrafi, ırkî ve millî temeller üzerinde ortaya çıkan kültürel, davranışsal bölümlenmeleri olarak tanımlanabilir. Bu açıdan, insan topluluklarının ortak ben bilincini ve bu bağlamda ben-bilinçlerinin farklılıklarını yansıtır (Davutoğlu, 1997).

Medeniyet kavramı, tarihsel süreçte, Yunan, Roma, Mısır, Pers, Arap, Hint ve Çin medeniyetleri gibi dar çerçeveli ve sınırları genellikle coğrafi kimlikler üzerinden tanımlandığı gibi, Akdeniz, Avrupa, Asya, Latin Amerika gibi, ulusal çerçeveyi aşan, topluluklar arası etkileşimleri temel alarak, kültürel benzeşmenin coğrafi yayılımı üzerinden de tanımlanmıştır. Bununla birlikte, kuramsal paradigmanın niteliğine ve içeriğine göre, kavimlerin yaşadıkları alanın coğrafi ve klimatolojik özelliklerine göre edindikleri üretim biçimlerine ve ilişkilerine dayandırılarak ekonomik temellerde, denizci, göçebe, tüccar ve benzeri özelliklerle de tanımlanabilmektedir. Örneğin, Akdeniz havzası medeniyetleri genellikle denizcilikle ve deniz aşırı ticaret yolları üzerinde ticaretle uğraşan bir ekonomik tarihin özneleri olurken, Asya'nın geniş ve kurak düzlükleri üstünde yaşayan kavimlerin medenî özellikleri, temel geçim aracı kıldıkları hayvan sürülerinin beslenme ihtiyaçlarının

mevsimsel özelliklerine bağlı olarak göçebelik özellikleri ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Sonuçta, *Medeniyet*, sınırların ekonomik, kültürel, tarihsel, coğrafi bileşenleri olan çok yönlü belirleyenler tarafından çizildiği bir küresel kimlikler haritasıdır. Bu çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi olarak Medeniyet kavramı, yukarıda anılan dar ölçeklerin ötesinde, daha geniş, küresel bir ölçekte, tarihsel süreklilik içerisinde, Doğu-Batı medeniyetleri tanımı ve karşılaştırması üzerinde ele alınacaktır.

2. MEDENİYETLER MUKAYESESİ: *Doğu Medeniyeti-Batı Uygarlığı Farklaşması*

Medeniyetlerin zemini, geçmişte yaşanmış olayların yanı sıra sosyo-ekonomik ve kültürel temeller üzerinde devam etmekte olan tarihsel bir sürekliliğe de vurgu yapmaktadır. Örneğin, Roma medeniyeti, Roma İmparatorluğu'ndan bağımsız ele alınamaz (Pagden, 2001: 8'den aktaran Kalın, 2013: 3). Yunan medeniyeti, aynı zamanda Antik Grek-Ege-Doğu Akdeniz tarihinin de izdüşümüdür. Böylece, medeniyetlerin oluşumu ve yayılışı süreci, akademik alanda 'Medeniyetler Tarihi' ya da 'Uygarlık Tarihi' disiplinini tanımlayan tarihsel bir seyri de verir.

Avrupa merkezli Batı uygarlığı ile geleneksel Doğu medeniyeti arasındaki farklılıklar ve çelişkiler, tarih boyunca insanlığın tarihsel geçmişinin ve kültürel birikiminin temel etkenlerinden biri olmuştur. Öyle ki, Ortaçağ'da Haçlı Seferleri, Cihad ve Fetih savaşları örneğinde olduğu gibi bu farklılık, insanlığın tarihsel gelişimini yönlendirecek kadar güçlü etkiler üretebilmiştir.

Ön-Asya coğrafyasının, diğer uygarlık alanlarıyla karşılaştırıldığında ortaya çıkan özgünlüğünü bilimsel çerçeveye kavuşturmak amacıyla birçok disiplin içerisinde *kültürel, tarihsel, ekonomik ve siyasal* açılardan sınıflandırmaların yapıldığı çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir.

2.1. KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

Kuşkusuz ekonomik, toplumsal ve siyasal temelleri daha belirleyici olmakla birlikte, Doğu medeniyeti ve Batı uygarlığı arasındaki farklılaşmayı üreten ve sürdüren kanallardan biri, kültürel genetikdir. Kültürel genetiğin en önemli sonuçlarından biri, bireysel ve toplumsal kişiliği doğrudan biçimlendiren etkisidir. Toplumların kolektif kişiliklerini oluşturan kimlik, din, gelenek, ahlâk gibi değişkenler, aile, eğitim ve sosyal ağlar gibi kanallarla bireyin de kişiliğinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bireylerin ve toplumların davranışları üzerinde belirleyici etkisi olan kültürel dinamik, devletlerin politikalarını da aynı

oranda etkileyen bir güçtür². Bu çalışmanın konusu bağlamında, toplumların kültürel kişilikleri ve tarihsel köklerinden getirdikleri özellikleri, devletlerinin göçmen algılarını ve politikalarını da doğrudan biçimlendiren etkenlerden birini oluşturmaktadır. Avrupalı ve Doğulu-Müslüman toplulukların ve devletlerin kültürel özellikleri karşılaştırıldığında, kuşkusuz öncelikli olan *Dinsel* farklılık, hatta yer yer zıtlıklardır. Ardından, tarihsel süreç içerisinde meydana gelen farklı medeniyet gelişimlerinin temel kaynakları olarak *tarihsel* ve *siyasal* farklılaşma kategorilerinden söz edilebilir.

2.1.1. Dinsel Farklılıklar: Hıristiyanlık-İslâm Ekseninde Klasik Kırılma

Avrupa uygarlığının kültürel temellerini oluşturan Antik Grek ve Roma medeniyetlerinin, günümüz Avrupalı kişiliğini belirleyen temel özelliği, İlkçağ'a özgü genel geçer mistik medeniyet yapısının tersine, dünyevî bir kültür üzerinde inşa edilmiş olmalarıdır. Antik Grek ve Roma mitolojilerinin içerdiği çok tanrılı-puta tapar inanç yapısında Tanrısal güçlere atfedilen insansı ve değişken kişilik özellikleri, insanlara bağımsız değilse bile özerk, giderek bireyselleşmeye açık düşünce ve hareket alanı tanımış, böylelikle toplumların dünyevî-maddî ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda değişikliklere uğrayabilecek nitelikte, esnek bir kültürel doku ve yapı üretmiştir. Diğer yandan, Antik Roma ve Grek devletlerinde, dinsel-ilâhî iradenin, siyasal iktidarda ve bu anlamda İmparator'un şahsında görünümünü temel alan siyasal hukuk kurgusu da, dünyevî kültürün inşasında bir diğer önemli etken olmuştur.

Avrupa uygarlığının dünyevîliğinin bir diğer nedeni, tarihsel temelleri kapsamında Antikite ile birlikte ve onun sürekliliği olarak Ortaçağ Hıristiyan inancının da yeryüzü ile gökyüzü otoriteleri arasında düalist bir öze sahip olarak biçimlenişidir. Yani, Avrupa sekülerizmi, Hıristiyanlığın ortaya çıktığı Filistin koşullarında, güçlü Roma ve egemen Yahudî otoritelerinin egemenliği altındaki çıkış konumu itibarıyla, dünyevî iktidar ile yeni inancın semavî otoritesi arasındaki çelişkiye temellenebilir. Hıristiyanlığın ilk yayıcıları, Roma'nın mutlak iktidarı ve gücü karşısında pasif direnişi seçmiş ve sivil alanda örgütlenmeyle ilgilenmişlerdir. St. Augustinus'un ve Akinolu Thomas'ın teolojilerinde yerini bulan 'Gökyüzü-Tanrı'nın Ülkesi'ne (Civitas Dei) karşılık 'Yeryüzü Ülkesi-(Civitas Terrana)' ayrımları, dünyevî ve uhrevî-dinî otoritelerin birbirlerinden bağımsızlaştıkları, en azından özerkleştikleri bir kültürel-hukuksal ortamı vermektedir. Böylece, Avrupa merkezli modern uygarlığın dayandığı kültürel genetik temel, Dünya'nın ve insanın kendi halinde bırakıldığı ve

² Kültürün toplumsal ve bireysel alanı belirleyici etkisi ve işlevi üzerine temel bir eser için bkz. Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

inancın ise gökyüzüne özgü olduğu ve böylelikle Tanrısal iradenin dünyadan soyutlandığı bir ikilem ve çelişki halidir. Bu nedendir ki, modern Avrupa uygarlığının temeli kabul edilen etkenler olarak sekülerleşme ve uluslaşma, din ile çatışan süreçler olarak gelişmiştir. Modern uygarlığın inşasında, yeryüzünün özgürlüğü, gökyüzü otoritesinin egemenliği ile çelişik ve çatışmalı kabul edilmiştir. Bu kapsamda, bilim ve kültür, dine karşı verilen Aydınlanma-Reform mücadelesinin kazanımı olarak tanımlanmıştır. Böylece, Avrupa tarihi, uygarlığın gelişimini, Hegelyen ve Marksist diyalektik ile felsefi düşünceye de damga vuracak biçimde, *önce* ile *sonra* arasındaki bir çatışma sürekliliği olarak okumakta, her çağ, öncekinin tasfiyesi, ya da öncekinden kopuş, öncekinin reddiyesi olarak açıklanmaktadır. Oysa İslâm'ın kurucu mantığı, dünyevî ile ilâhi otoritelerin mutlak bütünlüğü ve dinî hükmün yeryüzünde ve gökyüzünde mutlak ve süresiz geçerliliği (El Hükümü'lillâh-Hüküm Allah'ındır) ilkesine dayanmaktadır. Bu mantık içerisinde, İslâm inancında, İlâhi irade ile dünyevîlik arasında, yatay veya hiyerarşik, geçici ve değişebilir bir ikilik yapısından ve dolayısıyla Allah ile özerk insanın karşılıklı irade ilişkisinden söz edilemez. Allah'ın hükmü, insan açısından mutlak, her zamanda ve durumda, istisnasız bağlayıcıdır. Böylece, bireyin ve toplumun mukadderatı, doğrudan İlâhi kudret ve ona dayalı inanç ilkeleri tarafından kuşatılmıştır.³ Sonuçta, Doğulu-Müslüman bireyin herhangi bir konudaki düşüncesi ve davranışı, kendi kişisel iradesinden önce dinsel inancı ve dinsel inancından kaynaklanan hayati öneme sahip ilkeleri tarafından belirlenir.

2.1.2. Maddî-Mistik Uygarlık Farkı: *Aydınlanma-Pozitivizm Ekseninde Modern Kırılma*
Ortaçağ'da, özellikle 13-14. yüzyıllarda Kıta Avrupa'sının dönemsel tarihine damga vuran Veba salgını, Avrupa uygarlığının sonraki mukadderatını belirleyen bir kültürel etki üretmiştir. O dönemde Avrupa nüfusunun üçte birine yakın bir kitlesel ölüme neden olan salgın ve ona bağlı psikolojik yıkım karşısında insanın en temel ihtiyacı olarak can güvenliği ihtiyacının, aynı zamanda dünyevî otoriteyi oluşturan Katolik kilisesi tarafından karşılanamaması, kilisenin dünyevî olduğu kadar, otoritesini dayandığı dinsel otoritesinin

---

³ İslâm inancının ve düşüncesinin devlet, toplum ve siyaset tasavvuru ve tarihçesi üzerine bir çalışma için bkz. Seyfettin Aslan ve Vedat Koçal, İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihî ve Felsefi Bir Çerçeve", [(Ed.) Seyfettin Erdoğan vd., *İslâm Ekonomisi ve Finansı*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2016], s.1-50.

de sarsılması sonucunu doğurmuştur⁴. Nitekim Protestanlık, Kalvinizm, Püritenlik gibi yeni inanç akımlarının doğuşunun bu dönemde ortaya çıkışları, bu açıdan açıklayıcıdır. Ne var ki, dinsel otoritenin sarsılışı, Katolik inancın gerilemesi ve yeni inanç kanallarının çıkışları ile sınırlı kalmamış, doğrudan ilâhî varlığın sorgulanmasına ve giderek reddine varmış, böylelikle, dinsel alanın dışına çıkan ve aklın inançtan bağımsızlığını gözeten yeni bir düşünce biçiminin de doğmasına ve giderek kıtaya egemen olmasına da imkân tanımıştır. ‘Rönesans-Aydınlanma’ denilen bu süreçte, Avrupa kültürünün değişim eksenini, ‘kutsalın yitimi’ olarak ifade edilebilir. Kopernik’in ve Galile’nin Skolastik ilahiyatının dogmalarını sarsan etkilerinin ardından, Descartes’ın mutlak akılcı felsefesini izleyerek Newton’un, Darwin’in, Marx’ın ve nihayet Freud’un maddeci bilimsel katkıları, bilimi giderek, Rönesansla ve Reformla yıkılan Hıristiyan teolojisinin yerine ikame eden bir evrensel şablon haline getirmiştir. Böylece, Avrupa düşüncesinde akıl, mistik kutsalı ortadan kaldırmak yerine, onun yerine geçirilmiş, insanın düşünsel faaliyetinin tek meşru ve mutlak yolu olarak tanımlanmıştır. Öyle ki, bu durumu eleştirel bir bakışla değerlendiren Batılı düşünürlerden Husserl, varlığı ölçülebilir maddeyle özdeşleştirdiğini, böylece Avrupa’nın ufkunu ‘fizikalizm’le sınırlandırdığını ve böylelikle medeniyetin yerini teknik-teknolojik bir sistemin almasına neden olduğunu düşündüğü pozitivismi, “Avrupa bilimlerinin krizi” olarak tanımlayarak, bu krizin, siyasal veya ekonomik olmaktan çok, öncelikle dünya görüşüne dair bir kriz olarak tanımlamış ve “bilimcilik ideolojisi” adını verdiği bu krizin, sosyal bilimleri meşruiyet, doğa bilimlerini ise yöntemsel sorunlarla karşı karşıya bıraktığını belirtmiştir (Husserl, 1970: 275-275’den aktaran, Kalın, 2010: 30).

Aynı yaklaşımı dillendiren bir başka düşünür olan Heidegger de (2013; Heidegger vd. 2002), bu dünyevî varlık tasavvurunun sonucu olarak ortaya çıkan teknik uygarlık düşüncesini, varlığı salt maddeye, insanı da kişiye indirgemekle ve böylece, gerçeği, varlığın en asgarî unsurlarıyla tanımlamaya çalışmakla eleştirmektedir. Heidegger’e göre, “düşünmenin ögesi olarak varlık, düşünmenin teknolojik yorumu tarafından terk edilmiştir.” Weber de (2003: 94), Avrupa’nın bu mental kırılmasını, “insanın, her şeyi hesap etme yoluyla her şeyin

---

⁴ İslâm inancında, ibadet için bir koşul olarak belirlenen ‘Abdest’ örneğinde olduğu gibi, bedensel temizliğin günlük hayata ilişkin kesin bir emir şeklinde tanımlanmış olması itibarıyla Veba türünde mikrobiyolojik salgınların Doğu medeniyeti coğrafyasını en azından Avrupa’da yaşanan ölçülerde etkilememiş olmasının, mistisizmden rasyonalizme varan mental kırılmanın boyutlarını ve Avrupalı ile Doğulu toplumlar arasındaki farklılıklarını da etkilemiş olduğundan söz edilebilir.

üstesinden gelebileceğine inanmasını sağlaması bakımından, ‘dünyanın büyüünün bozulması’ (entzauberung der welt) olarak tarif etmiştir.

Böylece, Batı uygarlığında aklın, bilginin ve bilimin nihaî amacı, salt gerçeğe ulaşmak haline gelmiş iken, Doğu’da ise gerçeklik, Batı’da olduğu gibi başlı başına bir amaç ve ulaşılması hedeflenen tekil bir amaç değil, İbn Rüşd, İbn Sina ve İbn Haldûn gibi Müslüman düşünürler örneğinde gözlendiği gibi, İlâhî bilgiye ulaşmanın aracı ve bu bakımdan İslâm öncesine uzanan doğanın ilâhî bütünlüğü düşüncesine dayalı Doğulu kadîm kültürün uzantısı olarak kabul edilmeye devam edilmiştir.

Sonuç olarak, Batı ve Doğu medeniyetleri arasında bir benzeşme alanı ve çatışmalı biçimde bile olsa iletişim kanalı olarak işlev gören ‘kutsal’ algısı ve düşüncesi, kırılmaya uğramış, Batı uygarlığının Rönesans’la başlayan kısa kültürel geçmişi ‘Bilim’ ile özetlenebilecek modernite aşamasına varırken, Doğu medeniyetinin kadîm tarihi ise ‘Bilgelik’ ile özdeşleştirilebilecek geleneksel yapısını sürdürmüştü⁵, bu durum, uygarlıklar arasında giderek yapısallaşan bir çelişkiye dönüşmüştür. Batı ve Doğu medeniyetleri arasında bu ayrımı öngören bu tarihselci bakış açısından, Türkiye düşünce tarihinde Cemil Meriç’in adıyla söz edilebilir. Meriç, özellikle *Kültürden İrfana* (1986) adlı eserinde dile getirdiği görüşleriyle, Batı düşüncesini ‘Kültür’, Doğu düşüncesini ise ‘İrfan’ olarak adlandırdığı bir ayrımla, Doğu’nun düşünsel birikimine, Batı uygarlığının maddî birikimle sınırlı dünyasında var olmadığını iddia ettiği manevî bir anlam ve değer yüklemiştir:

Batı’nın ‘kültür’ü var, bizim ise ‘irfan’ımız. ‘İrfan’, nefis terbiyesi, olgunluğa açılan kapı, amelle taçlanan ilim. İnsanı insan yapan vasıfların bütünü, yani hem ilim, hem iman, hem de edep. Kültür, irfana göre katı ve fakir. “Batı, ‘Kültür’ün vatanı, Doğu ‘irfan’ın (Meriç, 1986: 11).

2.1.3. Sömürgecilik ve Küreselleşme: Oryantalizm-Oksidentalizm Zıtlığında Çağdaş Kırılma⁶

Oryantalizmi oluşturan temel öge, kaynağını sömürgecilikten alan Avrupa merkezli uygarlık ve evrensel gelişme kurgusu ve bu bağlamda Avrupa uygarlığının üstünlüğü tasavvuru ile bu

⁵ Bu karşılaştırmayı işleyen bir eser için bkz. Joseph Needham, *Doğunun Bilgisi, Batının Bilimi*, MAB Yayınları, Ankara, 1983.

⁶ Çalışmanın bu bölümü, yazarlardan Vedat KOÇAL’ın, 5-7 Mayıs tarihlerinde düzenlenen Müslümanlar ve Sosyal Bilimler I. Uluslararası Kongresi’nde sunduğu “Oryantalizm ile Oksidentalizm arasında Müslüman Toplulukların ve İslâm Düşüncesinin Çağdaş Bunalımı: Bir İmkân olarak ‘Doğu Uyumu’nu Hatırlamak” başlıklı bildirisinden (Koçal, 2016) alıntılanmıştır.

kapsamda ‘Aryan’ ırkçılığıdır. Darwin’in Evrim kuramından esinlenme ile Spencer’in Sosyal Darwinizm kurgusuna ve nihayet Nietzsche’nin ‘über mensch-üst insan’ kavramına da ilham veren bu ‘doğal’ rekabet ve güçlünün üstünlüğü tasavvuru, zamanla uygulamaya dönüşüp Avrupa medeniyetini kurduğu varsayılan Aryan ırkının diğer ırklar karşısında ve özelde Avrupa uluslarının diğer uluslar karşısında üstünlüğü biçiminde yorumlanacak şekilde ve sadece devletlerden önce kitlelerin ırkçılığa, Nazizm’e yönelimi sonucunu doğurmuştur. Sonuçta, medeniyetler arası ilişkinin insanların zihninde ‘ileri-geri’ ve buradan hareketle ‘üstün-aşağı’ ikilemi ve ilişkisi düşüncesine varışı, çalışmanın konusu olarak göçmen algısını ve politikasını belirleyen bir etken olarak, Nazizm’de somutlanan biçimde kurumsallaşmış ve Avrupa’da göçmen karşıtlığının ve ırkçılığın yükselişe geçişi örneğinde olduğu gibi süreklileşmiştir. Bu bağlamda, Avrupalı futbol taraftarlarının para karşılığında göçmenlerin üzerine idrar yaptıklarına ve sığınmacı çocuklara para atarak eğlendiklerine (İleriHaber, 2016a) dair güncel haberler, yoksulluğa karşı zenginliğin üstünlüğü ilk ve basit görünümünün altında, esasen, kökleri Aristo’nun (2013: 33) “uygun olan, Yunanlıların ‘barbarlar’ üzerinde hüküm sürmesidir” sözünde ifadesini bulan Avrupalılığın antik kültürel temellerine dek uzatılabilecek kültürel devamlılığı içerisinde, Batılı bireyin Doğulu kimliğe hiyerarşik bakışının dışı vurumu olarak anlaşılmalıdır.

Oryantalizm (Orientalism, 1978/ 2004) adlı eseri ile tanınan Edward Said, Batılı gözünden Doğu’nun, orada yaşanan gerçekliğin kendisi olmadığını, Batı’nın kapitalist sömürsü anlamına gelen egemenliğini yaymasının ideolojik-kültürel bir aracı olduğunu, bu anlamda, ‘Doğu’nun Batı’da oluşturulmuş hayali bir ‘görüntü’ olduğunu söylemiştir (Çoruk, 2007: 193-194). Buna göre, küresel kültür ve uygarlıklar arası ilişkiler, küresel ekonomiye ve küresel ekonomik ilişkilere paralel olarak, Avrupa merkezli olarak inşa edilmiş, uygarlığın ve insanlığın gelişiminin evrensel ölçüleri, Avrupa’ya özgü temeller üzerinde tanımlanmıştır. Avrupaî olan ‘ileri-çağdaş’, olmayan ise ‘geri-ilkel’ kabul edilmiştir. Aydınlanma düşünürleri, Batı-dışı toplumları medeniyetten yoksun ve yarı-medenî topluluklar olarak görmüşlerdir. Avrupa medeniyetini merkeze alan tarihsel ve kültürel sınıflandırmalar, hiyerarşik bir kültürler ve medeniyetler tipolojisi üretmiş ve böylece ‘Medeniyet’ kelimesi, Avrupa merkezli düşüncenin temel kavramlarından biri haline gelmiştir (Kalın, 2010: 5-6). Bu bağlamda, ‘Medeniyet’ kelimesi, Batı’nın ben bilincini ifade etmektedir: kendi teknoloji seviyesini, kendi tutum ve davranışlarının doğasını, kendi bilimsel bilgisini ve kendi dünya görüşünü (Elias 1994: 3’den aktaran Kalın, 2010: 6). Bu tanımlama ışığında, çağımızda, özellikle

göçmen karşıtlığı ve İslâmofobi temaları çerçevesinde, Doğu medeniyetini, Batı uygarlığına karşı bir tehdit olarak kabul eden algıdaki temel sorun, Doğu'nun Batılı gözlerle incelenmesinden ve Batı tarihinin verileriyle ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Doğu medeniyetinin, Batılı algı önünde kültürler arası çatışmanın öznesi olarak kabulü, Batı'da yeterince bilinmemesiyle ilgilidir.

Bu tarihsel geçmişe karşılık, güncel durumda ise, Müslüman toplumlarının ve İslâm düşüncesinin görünümü, Batı'ya uyum çabası ile Batı'ya düşmanlık ve tepki arasında sıkışmışlıktır. Kemalizm, Baasizm gibi Batılılaşmaya dönük ideolojik programlara dayalı modernist devlet politikalarının mirasçısı rejimlerle, küreselleşme koşullarında onların denetimi dışına çıkmayı başaran köktenci akımlar, günümüz İslâm düşüncesine ve Müslüman toplumlarına yön veren temel güçlerdir. Her iki durumda da söz konusu olan, Batı merkezliktir. Bununla birlikte, Batılılaşmaya ve bizzat Batı'ya tepkilerini dinî aşırılıkla ifade eden ve farklılıkları reddederek kendi inanç yorumu merkezinde tek tip bir insan ve toplum kurgulayan Selefî-Cihadçı anlayış, insanlığı İslâm ülkesi (Dar'ül islâm) ve 'Savaş Ülkesi (Dar'ül Harb)' biçiminde ikiye ayırarak Batı uygarlığının çatışmacı iklimine uyum sağlamakta, 'İslam korkusu-İslâmofobia' olarak görünürlük kazanan çatışmacı Batılı kültürel genetiği güncellemekte ve harekete geçirmektedir. Böylece, Batı'da da, Doğu'da da, İslâm, sadece Müslümanlara özgülenmekte, İslâm'ın insanlığın tümüne seslenme ve Müslümanların diğer insanlarla iletişim kurma imkânlarına engel olmaktadır.

2.2. TARİHSEL FARKLILIKLAR: COĞRAFİ TEMELLER

Batı uygarlığı ile Doğu medeniyeti arasındaki farklılıkların temellerini ve belirleyici etkenlerini, kültürel nedenlerden önce, coğrafi koşullarda arayan ve kavramsallaştırmayı deneyen yaklaşımlar da önerilmiştir. Bunlardan en önemli ikisi, Montesquieu'nün ve ardından Marksizm'in Doğu'ya ilişkin yazımlarıdır (Sunar, 2012).

Montesquieu, coğrafya ve iklim ile devlet düzenleri arasında ilişki kurduğu 'Kanunların Ruhu Üzerine' (2004/De L'Esprit des Lois-1748) adlı eserinde, Doğu coğrafyasına hakim çöllerin ve geniş düzlüklerin, yerel toplulukların direncine imkân vermediği için merkezî imparatorlukların kurulmasına ve yaşamasına elverişli bir doğal durum sunmasına karşın, dağlarla bölünmüş Avrupa coğrafyasının, yerel güçlerin merkezî otoritelere karşı direncine imkân vermesi nedeniyle Asya'daki geniş imparatorlukların Avrupa'da görülmediğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla, Montesquieu'nün 'Doğu Despotizmi' dediği (Curtis, 1994), Doğulu toplum-devlet yapısı için öngördüğü varlık nedeni, Doğu'nun coğrafyası ve iklimi olmaktadır.

Montesquieu'nün yaklaşımı, kuşkusuz Oryantalist temelli bir varsayıma dayanmakla birlikte, bazı yönleriyle gerçeğe de işaret etmektedir. Şöyle ki, coğrafyanın ve iklimin, tarihsel uygarlıklar arasındaki ilişkiler ve farklılıklar üzerindeki belirleyici etkisinin kaynağı, kendiliğinden-verili doğal niteliğinden ibaret olmaktan öteye, ürettiği kaynaklara ve imkânlarla dayalı ekonomik işlevi olmuştur. Bu bakımdan, Marksizm'in kuramsal öngörüsünün, sezgisel bir değinmeden öteye geçmeyen boyutuna karşılık, Montesquieu'nün varsayımdan ibaret yaklaşımını aşarak gerçeği göstermeye daha fazla yaklaştığı söylenebilir.

2.3. EKONOMİK FARKLILIKLAR

2.3.1. Asyalı ve Avrupalı Üretim Biçimleri: Tarım Toplumu ve Ticaret Toplumu Ekseninde Bölünmüş ve Bütüncül Üretim ve Mülkiyet Ayrımı

Ekonomi ile siyaset arasında altyapı-üstyapı, bir başka deyişle neden-sonuç ilişkisi olduğu, klasik siyaset ve iktisat kuramlarının bir bileşkesi olarak modern Politik Ekonomi disipliniyle gösterilmiş bulunmaktadır. Politik Ekonomi, en basit anlamıyla ve açıklamasıyla toplumsal alanın ekonomik alanla ilişkilendirilmesi, bir başka deyişle, toplumsal-siyasal olguyu açıklamak için ekonomik olayla toplumsal olay arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmasıdır. Bu temel kuramsal veri ışığında, ekonomik değişimlerle siyaset dönüşümleri arasında doğrudan ve dolaylı bağlar olduğu bilinmektedir. Özetle, siyaset, pratikte iktisadî üretim biçimlerinin ve ilişkilerinin yeniden üretimi anlamına gelmekte, böylece, bir toplumsal kurum olarak da iktisadî düzenin siyasî dille ve araçlarla ifadesi olmaktadır.

Batı ve Doğu medeniyetlerinin tarihsel-kurucu temellerindeki farklılıkları en güçlü biçimde belirleyen yapısal etken, toplumların ekonomik faaliyetleri ve buna dayalı sosyal yapılarıdır. Bu bağlamda, coğrafyanın ve iklimin ekonomik üretim araçlarını ve dolayısıyla biçimlerini ve ilişkilerini doğrudan belirleyici etkisi, medeniyetlerin farklılaşmasında ilk elde sözü edilmesi gereken temel veridir.

Batı uygarlığının tarihsel temellerinin atıldığı antik coğrafyanın çerçevesini oluşturan Ege ve Roma medeniyetlerinin kuruluşlarının ve yayılışlarının altında yatan ekonomik etkenin Akdeniz havzasına yayılı deniz aşırı ticaret tarihi olduğu düşünüldüğünde, deniz yollarının ve rüzgârlarının denizciliğin gelişimine sağladığı imkânların, medeniyetin kurucu etkenlerinden biri oluşu belirlenmiş olmaktadır⁷. Nitekim Avrupa uygarlığının Akdenizli kimliğini ve

⁷ Akdeniz'in uygarlığın gelişimi üzerindeki etkileri hakkında iki temel eser için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz Dünyası*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990. Fernand Braudel vd., *Akdeniz, Tarih Mekân, İnsanlar ve Miras*, (Çev. Necati Erkurt), Metis Yayıncılık, İstanbul, 2015.

tarihini üreten temellerin, Kuzey Afrika ve Güney Avrupa kıyılarına yayılmış bir ticaret havzası oluşturan Fenikeliler ile Ege sahasından Mısır kıyılarına uzanan ticaret ağları kuran Efes, Milet ve Girit benzeri Antik Ege-İyon şehir devletleri gibi denizci kavimler eliyle atıldığı, arkeolojik verilerle bilinmektedir.

Buna karşılık, Doğu medeniyetinin ekonomik kökleri ise, ticarete elverişli denizlere uzak ve geniş karasal coğrafyası ve görece kurak iklimi itibarıyla, Antik Anadolu'da ve Mezopotamya'da gözlenen ilkel tarımsal üretim ve hayvancılık merkezlilik dışında, daha da doğuda, Asyatik göçebe kavimlerin yağmacı gelenekleri üzerinde şekillenmiştir. Diğer yandan, antik İpek ve Baharat ticaret yollarının Akdeniz limanlarında olduğu gibi değiş-tokuş merkezlerinde değil güzergâhı üzerinde olma özelliği de, ticaret ekonomisinin Doğu'da görece az gelişmişliğini açıklayan bir diğer temel veridir. Sonuçta, Batı-Avrupa uygarlığının ekonomik temellerinin kurucu zemini, toplumlar arası değiş-tokuş ilişkisine ve sürekliliğine dayalı ticaret tarihi olurken, Asya medeniyetinininki ise işbirliğine dayalı kolektif bir üretim biçimi olarak ilkel-elle tarıma dayalı yerleşiklik ve hayvancılığa dayalı göçebelik olagelmıştır. Bu tarihsel kurucu farklılık üzerinde, Batı'da ticarî iş bölümü ve üretim ilişkileri, bölünmüş mülkiyeti ve onun üstünde bölünmüş (segmenter) toplumu verirken, Doğu'da kapalı tarımsal üretime ve yağmacılığa dayalı ekonomik tarihi, dolayısıyla militarist-bütüncül üretim biçimini ve ilişkilerini vermektedir.

Batı ve Doğu medeniyetleri arasındaki farklılığı ekonomik temellerde arayan kuramcıların başında gelenlerden *Marx ve Engels*, Doğu ile Batı arasındaki farklılığın kaynağını, maddeci-ekonomist görüşleri doğrultusunda, coğrafyaya ve iklime bağlı olarak gelişen üretim araçları-biçimleri-ilişkileri çerçevesinde aramışlardır. Modern Marksist literatürde, Wittfogel'in adlandırmasıyla 'Asya Tipi Üretim Tarzı' olarak tanımlanan ve kuramsal arka planını Marx'ın ve Engels'in 'doğulu üretim araçları ve biçimleri' hakkındaki görüşlerine dayandıran (Divitçioğlu, 1981; Akat, 1977) Marksist yaklaşımda, kültür, yaratıcı maddî-altyapısal koşulların, bir başka deyişle tarımsal üretim biçimlerinin ve toprak mülkiyeti ilişkilerinin sonucu ve ürünü halindedir. Buna göre, devletin, görüntüde Tanrı'nın kutsal mülkiyeti adına gerçekleşen mutlak egemenliğine dayalı geleneksel yapısını ifade eden 'Doğu despotizmi' (Akat, 1977: 37-38), gerçekte toprağın ve iklimin niteliğinden kaynaklanan maddî zorunluluğun sonucudur. Coğrafyanın ve kurak iklimin gerekliliği olarak yapay sulama ihtiyacı, devleti mutlak-kaçınılmaz bir otorite olarak üretmektedir. Devlet eliyle sulama ise, toprak mülkiyetinin devlet elinde toplanması sonucunu doğurmaktadır:

Bernier, haklı olarak Türkiye, İran ve Hindistan'dan bahsederken, Doğu'daki bütün olayların temel şeklini *toprakta özel mülkiyetin yokluğunda* aramalıdır, diyor (Marx'tan Engels'e mektup, 2 Haziran 1853); Gerçekten toprak mülkiyetinin yokluğu bütün Doğu'nun anahtarıdır. Doğunun siyasî ve dinî bütün tarihi burada gizlidir. Fakat Doğuların feodalite şeklinde bile toprak mülkiyetine gelemeyişlerinin sebebi nedir? Sanırım ki bunun esası, Sahra'dan Arabistan, İran, Hindistan'a ve Tataristan'dan tâ yüksek Asya yaylalarına kadar uzanan çölün iklimi ve bununla ilişkin olarak toprağın cinsidir. Buralarda yapay sulama tarımın ilk şartıdır ve (bu iş) ya köyün, ya vilayetın ya da merkezî hükümetin işidir (Engels'in Marx'a mektubundan aktaran, Divitçioğlu, 1981: 16).

Marx ile Engels'in kısa değinmelerinden öteye geçmeyen bu tez, Karl August Wittfogel'in çalışması ile ayrıntı ve bütünlük kazanmıştır. Wittfogel ile kuramsal bütünlüğüne ulaşan düşünüşe göre, devletin mutlak egemenliğine dayalı geleneksel yapısı, gerçekte toprağın ve iklimin niteliğinden kaynaklanan zorunlulukla, görüntüde ise Tanrı'nın kutsal mülkiyeti adına "kullara" toprak üstünde mülkiyet hakkı tanımadığı için sınıfsal gelişim ve dolayısıyla toplumsal gelişimin önünde engeldir (Berktaş, 1983: 2472). Özetle, bu yaklaşıma göre, kendine özgü ekonomik "üretim tarzı" (Kılıçbay, 1985: 316), sınıflaşmayı ve böylece toplumsal farklılaşmayı engelleyerek Doğu toplumlarının sosyo-ekonomik yapısını kendine özgü biçimine vardıratan temel etkidir. Doğulu toplum yapısının bir örneği olarak Osmanlı'nın mutlakiyet rejimi, siyasal iktidarın üretim aracı (toprak) üstündeki mutlak egemenliğine dayandırılmıştır. Bu görüşe sahip Şerif Mardin'e göre (1999: 210), hanedanın mutlak egemenliği ve mülkiyeti altında iktidar, zenginlikten daha değerli bir "meta" idi ve iktidar ticareti, Osmanlı sisteminin ayırt edici bir özelliği idi.

Sultan kentlerin dışındaki ekilebilir topraklar üzerinde tam mülkiyet hakkına sahipti. Resmî görevlilerden vergi alınmıyor ve İmparatorluğun geliştiği dönemde bunların servetleri en zengin tüccarlardan aşağı kalmıyordu. ...bu, ülkenin önde gelen yurttaşlarının tüccarlar değil de, siyasal iktidarı elinde tutanlar olduğunu göstermektedir. Devletin ekonomi üstünde kurmuş olduğu denetim, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasanın önceliği olduğunu gösteren bir başka örnektir (Mardin, 2006: 40-41).

Çağlar Keyder ise, geleneksel iktidarın mülkiyet üstündeki mutlak belirleyiciliğine ve toplumsal üretimden pay alma (vergi) yetkisine dayanan bu klasik yapı sayesinde zenginleşen bürokrasiyi başlı başına bir sınıf kabul ederek "devlet-memur sınıfı" diye tanımlamıştır.

Bu yapı, servet biriktirip statü değiştirme imkânı olmayan çok sayıda küçük üretici ile hiyerarşik bir düzen içinde bütünüyle saraya tabi bir memur sınıfı öngören klasik modele dayanıyordu. Bu ideal modele göre mutlak hükümdar keyfince ayrıcalık bağışlayıp geri alabilirdi; dolayısıyla

memurlar sınıfına dâhil olmanın getirdiği statü, servetten veya aile mirasından değil, sadece bürokratik mevkiden kaynaklanırdı. İktisadi artışta el konmasındaki temel ilişki de köylü üreticiler ile bürokratik sınıf arasındaki ilişkiydi. ...Buradan yola çıkarak, köylülerin ürettiği artışta (vergi biçiminde) el konulmasına dayanan bir üretim tarzı içindeki yapısal konumları nedeniyle memurların bir sınıf oluşturduklarını söylüyoruz (Keyder, 2010: 37-38).

Nitekim İlkçağ'dan Ortaçağ'a uzanan süre boyunca, geniş karasal imparatorlukların, Mezopotamya, Kafkasya, Anadolu coğrafyası hattında gerçekleşen bir süreklilik oluşu, İç Asya'dan Avrupa'ya uzanan Doğu-Batı eksenli antik ticaret yollarının üstünde sürdürülen kervan ticareti güzergâhı üzerinde gerçekleşen coğrafi ilişki bağlamında, ekonomik ve dolayısıyla siyasal bütünlük ihtiyacıyla açıklanmaktadır. Nitekim Anadolu'nun antik ve klasik tarihini belgeleyen temel arkeolojik verilerin ve mimarî mirasın en başat örneklerinin kervansaraylar oluşu, kentlerin kervansaraylar merkezinde kuruluşu ve Ahîlik örneğinde olduğu gibi, kentsel topluluğun ticaret etrafında örgütlenişi, bu kuramsal açıklamayı doğrulamaktadır. Batı'da ise, Ortaçağ'ın sonlarına doğru kurulan şehir devletlerinin, siyasal merkezleri itibarıyla deniz ticaretine konu liman kentlerinde kuruluşları, yine bu bakımdan rastlantı değildir.

Sonuçta, Avrupalı ve Doğulu üretim biçimleri ve ilişkileri arasındaki farklılığın, çalışmanın konusu açısından önemi, siyasal ve toplumsal kişiliği doğrudan belirlemesidir. Avrupalı-bölünmüş toplumda, ekonomik refah için rekabet zorunluluğu, refahı ancak bireyin kendi girişimi ve çabası ile elde edilebilir bir imkân kılarak, Batılı kişiliğin belirleyici temellerini ve özelliklerini *maddecilik*, *bireycilik* ve *rekabetçilik* olarak biçimlendirmiştir. Böylece, prometyen, rasyonalist, faydacı, çıkarıcı, ilişkilerinde araçsal ve ayakta kalma güdüsüyle hareket eden insan tipolojisi, tabiatla ve başka toplumlarla ilişkisinde çatışmacı ve tahakküm edici bir pozisyona sürüklenmiştir (Kalm, 2010: 56). Ekonomik kaynağın devlet tekelinde olduğu ve dolayısıyla toplumsal refahın dağıtımının devlet eliyle gerçekleştiği, bu açıdan bireyin girişimine ve birbirleriyle rekabetine toplumsal ilişkileri belirleyici ölçüde ve genişlikte yer vermeyen Doğulu üretim biçimi ve ilişkileri, Müslüman-Türk devletlerinin yönetim geleneğine damga vuran tarihsel ve dinsel kaynaklı 'Adl-Adalet' ilkesini, böylelikle de, bireysel ölçekte *kolektif* ve *dayanışmacı* bir toplumsal kişiliği üretmektedir.

2.3.2. Küreselleşme Sürecinde Ekonomik Kutuplaşma: Sömürü, Yoksulluk ve Göç

Ulus devlet kapitalizminin yerini yeni-liberalizmin küresel piyasasına ve bu bağlamda Keynesyen iktisat politikasının da Post-Keynesyen esnek üretim koşullarına bırakmakta olduğu Küreselleşme sürecinde, küresel eşitsizliğin ve onun bir sonucu olarak yoksullaşmanın

genişlik ve yoğunluk kazandığı gözlemlenmektedir. Keynesyen refah devleti politikalarının başarısızlığı ve ülkeler arasında gün geçtikçe artan ekonomik ve sosyal nitelikli sorunlar, ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik düzeni zorda bırakacak gelişmeler olmuştur (Şenkal, 2003: 98). Küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletleri etkileyen en önemli gelişme, yoksullukta görülen artıştır. 2002 yılı itibarıyla günde bir doların altında gelire yaşayan kişi sayısı 1.2 milyardır. Ayrıca, 1,6 milyar insan günde 2 dolarla, hatta daha azı ile yaşamaktadır (Erdut, 2004: 23; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 61). Her yıl yaklaşık olarak 18 milyon insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta ölmektedir. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000'i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere 50.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı ölmektedir (Kabaş, 2009: 1). Küreselleşme ekonomik anlamda hızlı büyümenin önünü açarken, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kırılganlığını arttırarak yoksulluk üzerindeki olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme süreci, özelleştirme, işten çıkarma, sendikasılaştırma, taşeronlaştırma, sosyal devleti küçültme, ücretleri düşürme, emeği koruyan araçları tasfiye etme ve sosyal hakları kısıtlama gibi yöntemlerle, hem gelişmekte olan ülkelerin yoksullaştırılmasına, hem de uluslar arası sermayenin sınır tanımayan egemenliği sayesinde yoksul ülkelere zengin ülkelere kaynak aktarılmasına neden olmaktadır (Güven, 2009: 267). Böylece, küreselleşme sürecinde dış etkilere daha açık hale gelen ekonomilerde, kırılganlığı arttırması bu süreçten en fazla yoksul kesimin zarar görmesine yol açmıştır (Yanar ve Şahbaz, 2013: 55). Bunun temel nedenlerinden biri, 'devletin küçültülmesi' politikaları kapsamında sosyal refah harcamalarının kısıtlanmasıdır (Gökbunar, Özdemir ve Uğur, 2008). 1950 ve 1970'li yıllarda azalan eşitsizlik, 1960 ve 1980'lerdeki politika değişiklikleri ile tekrar artış eğilimine girmiştir (Danışoğlu, 2004: 44). Son otuz yılda, dünyada en zengin %20'lik kesimin payının %70'ten %85'e çıktığı görülürken, en düşük gelirli %20'lik kesimin payı %23'ten %1,4'e düşmüştür (Baş, 2009: 50). Yoksulluk aynı zamanda sosyal dışlanmayı da beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin, refah devletinin sosyal politikaları üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde, işsizlik ve yoksulluk konuları önemli yer tutmaktadır (Şenkal, 2012: 52). Örneğin, Dünya Bankasının İnsanî Gelişim'den sorumlu Başkan Yardımcısı, yaptığı açıklamada 1980'lerde Latin Amerika'da, 1990'larda Asya'da yaşanan ekonomik krizlerin insanların hayatını ne kadar alt üst ettiğine dikkat çekerek "ekonomik dengelerin bozulması ve durgunluğun ortama hâkim olmasıyla, yoksulların yaşama koşulları son derece bozuluyor" açıklamasını yapmıştır (Kocacık, 2001: 195). Sosyal Devlet anlayışının ve refah rejiminin değişmesiyle birlikte,

sosyal devletin temelini oluşturan sosyal ve ekonomik haklar ve bu hakların en temel yararlanıcısı durumundaki toplumsal gruplardan olan yoksulların ve yoksulluğun algılanması ile yorumlanması da dönüşüme uğramaktadır (Gül, 2002: 111-112). Bu anlamda, mülksüzleşme, yoksulluk ve göç arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu anlaşılmaktadır (Temiz, 2004: 50). Alanları farklılaştıran gelir, istihdam ve sosyal refah eşitsizlikleri, göçün en açık sebebidir (Castles, 2000: 272). Bu bağlamda, küreselleşme sürecinin gelişmiş yarıküre ile az gelişmiş yarıküre arasındaki refah farkı üzerindeki çarpan etkisinin sonuçlarından biri, kapitalist merkezlere yönelik yasal ve özellikle kitlesel yasa dışı göçmenlik eğilimini hızlandırması ve yaygınlaştırmasıdır. Son otuz yıla ilişkin veriler, göç edenlerin sayısının 1965'de 75 milyondan 1990'da 120 milyona, günümüzde ise 175 milyona ulaştığını göstermektedir. Sadece 1985-1990 dönemindeki 5 yıllık süre içinde göçmen sayısı 15 milyon artış göstermiştir. Bu durum yıllık yüzde 2.8 artışı ifade ederken, bu oran dünya nüfusunun yıllık artış oranından fazladır (Temiz, 2004: 47). Üstelik, bu veriler, özellikle Ortadoğu'da ve Afrika'daki iç savaşlar gündeminde milyonları bulan son on yıllık kaçak göçmen sayılarını içermemektedir. Bu bağlamda, başta Avrupa olmak üzere gelişmiş yarı küre devletlerinin kamu politikalarının öncelikli gündemi, göçmenlik karşısında önlem alınması olarak belirlenmektedir. Avrupa'da ve Amerika'da, 1990'lı yılların ikinci yarısındaki Sol-Sosyal Demokrat yükselişe karşın, 2000'li yılların başından itibaren Milliyetçi-Irkçı aşırı sağ politikanın yükselişi eğilimi (Elmas ve Kutlay, 2011)⁸, 11 Eylül 2001 saldırılarının etkileri ile birleşen Asyalı göçmen karşıtlığı dalgasıyla ilişkilidir⁹.

Almanya'da Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD), Fransa'da Ulusal Cephe (FN), İngiltere'de Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP) ve Avusturya'da Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) bu örneklerden sadece birkaçıdır. Avrupa'da mülteci krizinin tırmanmasıyla birlikte, birçok aşırı sağcı, göçmen karşıtı parti, seçmenlerinin, mülteci ve göçmen nüfusunun artışına yönelik endişelerini başarılı bir şekilde istismar etmiştir. Örneğin, Polonya'da Ekim ayında yapılan parlamento seçimlerinin galibi, mülteci ve göçmenlere karşı sert bir tavır sergileyen, aşırı sağcı

⁸ Bu konuyu işleyen iki eser için bkz. Fatma Yılmaz, *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, 2008; Aylin Ünver Noi, *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

⁹ Örneğin, bu satırların yazıldığı günlerde, ABD'de Başkan adaylarının seçimi kampanyasında, propagandasını göçmen ve özellikle Müslüman karşıtı söyleme dayandıran Donald Trump, Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak gücünü artırıyor, Avusturya'da yapılan seçimlerde Irkçı söylemleri ile bilinen Aşırı Sağcı aday Cumhurbaşkanı oluyordu. Diğer yandan, Almanya'daki Pegida örneğinde (Alkan, 2015) olduğu gibi göçmen karşıtı algı toplumsallaşma ve giderek siyasal gündeme etki eden bir güç haline gelme eğilimini sürdürüyordu.

Hukuk ve Adalet Partisi olmuştur. Danimarka’da Haziran ayında gerçekleşen genel seçimlerde ise milliyetçi ve göçmen karşıtı Danimarka Halk Partisi oylarını ikiye katlayarak, en yüksek oy alan ikinci parti olarak belirlenmiştir. Avusturya’nın aşırı sağcı Avusturya Özgürlük Partisi geçen ay düzenlenen yerel seçimlerde ikinci sırada yer alırken, Yunanistan’da bu sene düzenlenen parlamento seçimlerinde yine aşırı sağcı Altın Şafak Partisi en yüksek oy alan üçüncü parti olmuştur. Bu arada, Polonya’da düzenlenen seçimlerden bir süre önce, Hukuk ve Adalet Partisi Başkanı ve eski Polonya Başbakanı Jaroslaw Kaaczynski, mültecilerin ülkeye parazit ve hastalık getirebileceğini söylemiştir. Macaristan’ın koyu göçmen karşıtı politikacısı Viktor Oban ise, Avrupa’ya gelen mültecilerin ordu gibi görüldüğünü dile getirmiştir (Günaysu, 2015: 4).

2.4. SİYASAL FARKLILIK: AVRUPA MERKEZLİ MODERN ULUS DEVLET VE DOĞULU KOZMOPOLİT GELENEK¹⁰

İnsanlık tarihinin ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan içinde bulunduğu Avrupa merkezli modern uygarlığın gelişimi sürecinde, insana ait tüm anlamların ve tanımların Avrupa kültürüne özgü yorumları, evrensel gerçeklik varsayımıyla ve özellikle Coğrafi keşifler ve sömürgecilik yollarıyla dünyaya yayılmıştır. Bu kapsamda, özellikle Pozitivist düşünce akımının, Avrupaî kültürü ‘Bilgi’ ve Bilim ile bütünleştirerek mutlaklaştıran ve bilimsel yasalar varsayımı etrafında evrenselleşme ölçüsünde genelleştiren etkisi, emperyalizmin savaş gücüyle birleşince, tekil merkezli bir küresel bilgi ve düşünce evreni oluşturmuştur. Pozitivist düşüncenin temel kaynağı kabul edilen Comte’un, fizik kurallarını insan ve toplum için de geçerli kabul eden ‘Sosyal Fizik’ anlayışının uzantısı olarak toplumsal ve siyasal varlığın da, evrensel yasalara bağlı oldukları varsayılmış, toplumun ve devletin anlaşılmasına dönük ‘bilimsel bilgi üretimi’ faaliyeti dâhilinde sayısız kuramlar, kavramlar ve tanımlar üretilmiştir. Siyasal ve toplumsal varlığın dinî inanç temelinde inşasını tanımlamak için de, ‘Teokrasi’ kavramı icat edilmiştir. İslâm da bu genellemeye katılmış, Müslüman topluluklarda da siyasal yapının ve günlük yaşayışın, kaynağını İslâm’dan alan tek merkezli ve mutlak bir hiyerarşiye dayandırıldığı varsayılmıştır. Oysa Batılı bir terim olarak ‘Teokrasi’, Avrupa kültürünü belirleyen temel etken olan Katolik Hıristiyan teolojisinin siyasal yaklaşımı ve Avrupa siyasal tarihçesi ışığında, tek inanç merkezli ve hiyerarşik bir toplumsal ve siyasal düzeni

¹⁰ Bu bölümün yazımında, yazarlardan Vedat Koçal’ın, 14-17 Eylül 2017 tarihlerinde Diyarbakır’da düzenlenen *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*’nde sunduğu ve genişletilmiş özeti yayınlanan “Teokrasi ve ‘İslâm’ Ayrımı Bağlamında Doğu-Batı İkileminde Kimlik ve Kültür Çatışması Sorunsalı: *Bir İmkân Olarak Kadim Doğu Uyumu ve İslâm Düşüncesinde Çoğulculuk*” (Koçal, 2017b) başlıklı bildiriden yararlanılmıştır.

açıklayabilir ise de, genelde Doğu medeniyetinin, özelde ise Müslüman toplumlarının ve devletlerinin tersi yöndeki özellikleri karşısında açmaza düşmektedir. Bu durumun ilk nedeni, Hıristiyan teolojisinden önce, Avrupa kültürünün tarihsel çekirdeğini meydana getiren ana unsurlar olan Antik Helen ve Roma Pagan kültürlerinin baskın etkileridir. Her iki sistemin de İmparatorun iradesinde tecelli ve ifade olunan tek inançlı, tek merkezli hiyerarşik kişiliklerine karşın, İslâm inancının ve düşüncesinin, ilk yayılımını ve toplumsallaşmasını yaşadığı Arap sahrası-Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasının Antikite ve Helenizm öncesi-Kadım medeniyetin birleşim alanı oluşu itibarıyla, Avrupaî tekilliğin tersine çoğul bir kültürel ortamda vücut bulmuş olmasıdır. Tarih boyunca bir kültürel geçiş ve birikim coğrafyası olarak Antik Anadolu ve Mezopotamya tarihi, neredeyse kesintisiz biçimde hanedanların çatışmalarından ibaret olmakla birlikte, sivil alanda çok kimlikli-çok kültürlü yaşayışın kural olduğu bir toplumsal geçmişi barındırmaktadır. Bu tarihin görsel örnekleri, iç çatışmalarla yıkım sürecini yaşamakta olsa bile, Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında sayısız örnekleri ile varlıklarını korumaktadır. Güneyde, İslâm'ın çıktığı İlkçağ Arap coğrafyasında dahi, putperestlerin, Mecusîlerin ve tek tanrılı Haniflerin, Yahudîlerin, Hıristiyanların birlikte yaşam sürdürdükleri bilinmektedir. Böylece Müslümanlık, Hıristiyanlığın ve Musevîliğin akıbetlerinden farklı olarak, Avrupa kültürünün tekçi etkilerinden görece çok daha sonra, ancak 19. yüzyıldan sonra etkilenmeye başlamış, bu tarihsel imkân sayesinde, Yaratıcı'nın çoğulcu iradesinin yaratılışın çeşitliliğinde tecelli ettiğini öngören Doğu medeniyetinin ve İslâm inancının, farklılıkların birlikte yaşamına, toplumsal ve siyasal uyumuna imkân veren sistemlerinden uzun süre faydalanmışlardır. Nitekim gerek İslâm'ın çıkışı anındaki Arap, gerekse devamında Bizans kozmopolitizminin mirasını da Arap-İslâm etkisiyle birleştiren Osmanlı dönemi toplumsal düzeni olarak 'Millet Sistemi', kültürel çoğulculuğun ve çok hukukluluğun asırlarca sınılanmış örneklemidir. Gayrimüslim tebaanın, ibadetlerini de rahat yapabilecek şekilde elverişli hayat şartları sunma konusunda, Osmanlıların başarılı oldukları, bilinen bir husustur (Sofuoğlu ve Akvarup, 2012: 73; Kurşun ve Kahraman, 2000). Öyle ki, Osmanlı devlet yapısının temelini oluşturan çoğulculuk ve çok kültürlülük dünya literatürüne "Pax Ottomana" (Osmanlı barışı) olarak geçmiştir (Güneş, 2005: 98). Bu durumun örneklerinden biri, Osmanlı Padişahı IV. Mehmed'in, Diyarbakır Ulu Camii'nin güney duvarı üstündeki kitabede yer alan ve kentte yaşayan gayrimüslimlerin ibadetlerini serbestçe yerine getirebileceklerini ifade eden 1683 tarihli fermanıdır. Ferman'da, kiliseler ve rahipler vergiden bağışık tutulmakta, bu emre uymayan yöneticilerin cezalandırılacağı buyrulmaktadır

(Aykal, 2013: 328'den aktaran, Koçal, 2014a: 17). Böylece, Doğu medeniyetinin, İslâm inancını da katarak kurumsallaştırdığı geleneksel 'uyum' kültürü, coğrafyası üstündeki kültürel çeşitliliği, antik dönemden klasik döneme uzanan ve fakat modernitede kesintiye uğrayan tarihsel süreklilik boyunca bir arada tutabilme özelliği ile kimlik ve kültür farklılıklarını çatışma konusu olarak gören ve uygulayan modern Avrupaî kültürel iklimden ve tarihten ayrılmaktadır¹¹.

Sonuçta, Doğu medeniyetinin tarihsel kültürel genetik kodları ve İslâm inancının öngördüğü toplumsal ve hukuksal kurumlar-kurallar itibarıyla, İslâm ülkelerinin siyasal ve hukuksal yapıları, bu çerçevede Müslüman toplumların modernite öncesi kimlik-kültür algıları ve günlük yaşayışları, 'Teokrasi' kavramı etrafında açıklanabilir olmaktan uzaktır. Bu durum, özellikle içinde bulunduğumuz çağda, kimlik ve kültür farklılıklarının, özelde İslâm inancının kanlı savaflara gerekçe kılındığı küresel ve bölgesel ortamda, evrensel barış için İslâm inancı ve Müslüman toplumların tarihi ışığında, yeni ve Doğu medeniyetine özgü bir çoğulcu kavramsallaştırmaya ihtiyaç duyurmaktadır.

Diğer yandan, tarihsel köklerdeki antik medeniyet temellerinden kaynaklanan siyasal farklılıklardan biri de, toplumun ve devletin yapısı ve tabakalanışıdır. Antik Roma ve Grek şehir sitesinden başlayarak, ekonomik güce dayalı sosyal ve siyasal tabakalanma ve toplumsal ilişkiler, Tanrı'nın, dolayısıyla yeryüzünde O'nun vekili olma iddiasındaki Sultan'ın dünyevî ve ilâhî otoritesini paylaşmadığı Doğulu düzende, İlkçağ Roma ve Grek toplumunda ve devamında feodalitede olduğu gibi bireyle devlet arasında ara kademelerin oluşumuna imkân vermemiştir. Ekonomik üretim aracı olarak toprağın üzerindeki mülkiyetin bölüşülmemesine ve sınırlanmamasına dayalı mistik-kolektivist geleneksel yapının bireyin ekonomik birikimini sınırlayan baskısı, bireylerin kendi aralarındaki rekabetinin, dolayısıyla belirgin sınıflaşmaların önünde engel oluşturmuştur. Modern çağa gelindiğinde ise, merkantilizmin ve devamında kapitalizmin üstünde şekillenen ulus ve ulus-devlet tasavvurlarının, bu kategorilerin inşasını belirleyen temel doğal güç olarak modern ticarî sermaye birikimi ve endüstrileşme kaynaklarına erişemeyen Doğulu-Müslüman topluluklarla Avrupa arasında genişleyen ekonomik ve teknolojik farklılık, giderek medeniyetler arası

---

¹¹ Bu bölüm, yazarlardan Vedat KOÇAL'ın, 17-19 Ocak 2014 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Medeniyet Kongresi'nde sunduğu "Çok Kültürlülük-Çok Kimliklilik Bağlamında Batı Merkezli Uygarlığın Çatışmacı Algısına Karşı Bir Alternatif Model Olarak 'Doğu Uyumu': Şark'a Şarktan Bakmak, Diyarbakır Örneği" başlıklı bildirden (Koçal, 2014b) alıntılanmıştır.

hiyerarşik bir yapılanmanın temellerini atmıştır. Endüstrileşmenin ve zenginleşmenin giderek rekabetten ve çekişmeden Avrupa lehine üstünlüğe dönüştüğü Sömürgecilik aşamasında, Dünya'nın geri kalanı üzerinde kurulan egemenlik ve Doğu'nun mutlak gerileyişi, Avrupa'da üstün medeniyet tasavvuruna kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda, coğrafya keşiflerinden bugüne ve özellikle kolonizasyon tarihi boyunca sömürgeleşen ve yoksullaşan toplumların ekonomik ve politik refah arayışlarının tarihsel sürekliliği dışında, güncel olarak Afganistan'da ve Pakistan'da gözlenen iç karışıklıklar örneğinde olduğu gibi Sovyet sonrası İç Asya düzeninin yeniden inşası ve daha yakına gelindiğinde özellikle Arap baharı sürecinde Kuzey Afrika coğrafyasında yaşanan kanlı alt üst oluşlar ve bu kapsamda Irak ve Suriye iç savaşları, Avrupa'ya yönelik Asyalı ve Afrikalı göçünü kitleselleştiren bir etken olarak etki gücünü ve yaygınlığını artırmaktadır. Son süreçte, özellikle Irak ve Suriye iç savaşlarından kaçan kitlelerin Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönelik kitlesel göçleri karşısında devletlerin göçmen politikaları ve toplumların bu alanda takındıkları tavırlar, Avrupa ile Türkiye arasındaki ekonomik yapısal farklılık kadar, kültürel bir ayrışmayı da açığa çıkarmaktadır.

3. AVRUPA'NIN VE TÜRKİYE'NİN GÖÇMEN POLİTİKALARININ MUKAYESESİ

3.1. AVRUPA'NIN GÖÇMEN POLİTİKALARI ¹²

Avrupa ülkelerinin, Arap baharı sürecinde özellikle Libya ve ardından Irak ve Suriye iç savaşlarından kaynaklanan göçmen-sığınmacı dalgasına karşı politikaları, önce ülke ve sonra Avrupa sınırlarını koruma ve giderek kapatma yönünde gerçekleşmiştir (Özcan, 2016). Bu kapsamda, Bulgaristan, göçmen geçişlerine karşı bir önlem olarak Türkiye sınırına 146 kilometrelik dikenli tel duvarı örmeyi tercih etmiştir (Hürriyet, 2016a). Türkiye'den sonraki geçiş ülkesi konumundaki Yunanistan'dan Avrupa'ya ilerleyen güzergâhın üçüncü aşaması olan Makedonya da, Yunanistan'dan geçişleri engellemek amacıyla Olağanüstü hal ilan etmiş, sınır hattı ve Yunanistan'dan gelen tren yolu çevresini dikenli telle çevirmiş, bu durum, Yunanistan sınırında bekleyen üç bine yakın sığınmacıyı zor durumda bırakmış, çıkan olaylarda yaralananlar olmuştur (Evrensel, 2015). Makedonya'dan bir sonraki sığınmacı

---

¹² Avrupa ülkelerinin ve özelde Avrupa Birliği'nin ortak göç ve göçmen hukuku ve politikası hakkında iki eser için bkz. Mehmet Özcan, *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, 2005 ve Aslı Özge Özgen, *Avrupa Birliği Göçmenlik Politikaları, Tarihsel Geçmiş ve Mevcut Durum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010.

durağı olan Avusturya hükümeti ise, göçmenleri tutuklama ve sınır dışı etme konusunda polise yetki veren bir yasayı onaylayarak (Hürriyet, 2016b; Ntv, 2016), göçmenleri kabul etmeyeceğini duyurmuştur. Sığınma sorunu nedeniyle Olağanüstü hal ilan eden Macaristan (Vinograd, 2016), sığınmacıların güzergâhı üzerinde bulunan Sırbistan sınırını dikenli telle çevirerek, sınırı geçmeye kalkışanların vurulacağını duyurmuş (Habertürk, 2016; Birgün, 2015), ülkenin Genelkurmay Başkanı, sığınmacılara karşı savunma çağrısında bulunmuştur (Evrensel, 2015). Sırbistan ve Slovenya da, Yunanistan sınırında biriken göçmenlerin sınırlarından geçişlerine izin vermeyeceklerini duyurmuşlardır (İleri Haber, 2016b). Slovenya, sığınmacı güzergâhının kendisinden önceki geçiş noktası olan Hırvatistan sınırına tel örgü döşerken (Milekic, 2015), komşusu Hırvatistan ise, göçmen geçişini engellemek için Sırbistan sınırı üstündeki Batina sınır kapısına, üzerinde tel örgü bulunan iki metre yüksekliğinde bir demir kapı yerleştirmiştir (Incanews, 2016). Nihayet, Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın (Guardian, 2016) ardından da Makedonya'nın, Sırbistan'ın sınırlarını göçmen geçişlerine kapatmalarıyla birlikte, sığınmacıların Avrupa'ya gidiş için en sık kullandığı 'Balkan rotası' fiilen kapanmıştır (Al Jazeera, 2016; Diken, 2016a). Ne var ki, kuzey rotası üstündeki Polonya hükümeti de, ülkesini istikrârsızlaştıracağı gerekçesiyle sığınmacı kabul edilmeyeceğini ilan etmiştir (Sabah, 2016). Slovakya, az sayıda mülteci alacağını ve bunları yalnızca Hıristiyanlardan seçeceğini duyururken (Evrensel, 2015), Çek Cumhuriyeti ise kabul ettiği mültecilerin kollarına numara yazma uygulaması başlatmıştır (Keating 2015'den aktaran, Kutlay ve Akcalı, 2015: 3). Danimarka'da ise, daha ileri bir boyuta varılarak, sınırları geçen göçmenlerin belirli bir düzeyin üstündeki paralarına ve değerli eşyalarına el konulmasını öngören bir yasayı onaylanmıştır (Al Jazeera Türk, 2016; BBC, 2016). İngiltere'ye geçişte önemli bir göçmen güzergâhı olan Fransa'da ise, beş binden fazla sığınmacının zor şartlarda barındığı bildirilen bir göçmen kampının (Euronews, 2015) güvenlik güçleri tarafından yakılarak ve sığınmacılara şiddet uygulanarak boşaltıldığı (Milliyet, 2016; Sonhaberler, 2016), aşırı sağcı bir grubun göçmen kampını basarak sığınmacıların paralarını, değerli eşyalarını ve telefonlarını şiddet uygulayarak çaldıkları, haberlere yansımıştır (Yarınhaber, 2016). Yunanistan'da, göçmen kamplarındaki çocukların cinsel istismara maruz kaldıkları, uluslararası kamuoyuna yansımıştır (Townsend, 2016; Millward, 2016). Yine Yunanistan'da, sahil güvenlik botunun, üstünde göçmenlerin bulunduğu bir botu patlattığı haberi, gündemde yer almıştır (Hürriyet, 2015). Sonuçta, Avrupa hem de tam merkezinde yeniden duvarlar örmeye, yaşadıkları katliamlardan kaçan Suriyelileri

sınırlarından uzak tutmaya çalışılmaktadır (Özcan, 2016: 7).¹³ Hal böyle iken, Kuzey Afrika kıyılarından Akdeniz'e açılan göçmen teknelerinin batması sonucu ölen göçmenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, on binlerle ifade ve tahmin edilmektedir. Sadece 2015 yılı boyunca Akdeniz'de ölen ya da kaybolan insan sayısının üç bini geçmesi, Akdeniz kıyılarında yaşanan acı bir insanlık trajedisi olarak, Avrupa liderlerini, söz konusu soruna yönelik insani vazifelerini yerine getirmeye zorlamaktadır (UNCHR, 2016; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 2015 Raporu'ndan aktaran, Günaysu, 2015: 1). Son kertede, Avrupa Birliği, belirli bir ödeme karşılığında göçmenlerin iadesi konusunda Türkiye ile anlaşmayı tercih etmiştir. Bu uluslararası görüşme ve antlaşma örneğinde, çalışmanın ana fikri bakımından önemli bir gösterge olan, sığınmacı algısının Avrupa siyasal ve toplumsal kamuoyu tarafından sadece parasal maliyeti ile algılanması ve politikaların da bu algıya dayalı gerçekleştiriliyor oluşudur.

3.2. TÜRKİYE'NİN GÖÇMEN POLİTİKALARI¹⁴

Ağustos 1988'de, Irak hükümetinin 'Enfal' adı verilen ve Halepçe'de gerçekleşen kimyasal saldırıyı ve katliamı da içeren askerî harekâtından kaçan 50.000'den fazla Kürt sığınmacı, sınırı aşarak Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye, Körfez Savaşları öncesinde, Baas diktatörlüğünün Kuzey Irak'taki Kürt nüfusuna yönelik soykırımcı askerî politikası sırasında, sınırlarını göçmenlere açmış, bir milyondan fazla sığınmacıyı kabul etmiş ve nihayet bir süre sonra neredeyse tamamına vatandaşlık hakkı vermiştir. 1989'da da, Sosyalist Bulgaristan hükümetinin Türk kökenli Müslüman topluluğa karşı giriştiği asimilasyon ve şiddet politikaları karşısında 300.000'den fazla göçmen Türkiye'ye göç etmiş, 1989 tarihli ve 3583 sayılı yasa ile bu göçmenlerin Türkiye'ye yerleşimlerinin karşılanmasına karar verilmiş, bu kapsamda 23.000'den fazla konut inşa edilmiş ve nihayet 1994'de, bu göçmenlerin 245.000'ine yurttaşlık hakkı tanınmıştır (İhlamur-Öner, 2013: 195-196)¹⁵.

¹³ Bu konuda spesifik bir çalışma için bkz. *Fatma Yılmaz Elmas, Avrupa 'Kapı Duvar', Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, USAK Yayınları, Ankara, 2016.

¹⁴ Türkiye'nin göç ve göçmen politikaları üzerine genel bir çerçeve için bkz. İbrahim Sirkeci ve Barbara Pusch (Eds.), *Turkish Migration Policy*, London: Transnational Press, 2016; İçduygu, Ahmet, Damla B. Aksel, "Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective", *Perceptions Journal of International Affairs*, (18)/3, 2013, s.167-190.

¹⁵ Türkiye'nin göç politikaları hakkında bir tarihçe çalışması için bkz. Ahmet İçduygu ve Damla B. Aksel, "Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective", *Perceptions*, (18)/3, s.167-190, 2013.

1990'lı yıllarda Irak'ta yaşanan örneğe benzer biçimde, 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş gündemi de, Türkiye'ye yönelik kitlesel bir göç hareketinin kaynağı olmaktadır. Resmî rakamlara göre savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı 2014 yılı Kasım ayı itibarıyla 1,6 milyondur (İHH, 2014: 4)¹⁶. Gayriresmî kaynaklara göre ise, bu sayı muhtemelen iki milyonun üzerinde idi (Yazgan vd., 2015: 183). 2016'nın sonlarına doğru gelindiğindeyse, iç savaş kaynaklı tahminî 4.8. milyon Suriyeli göçmenden 2.8. milyon kadarı Türkiye'de bulunmaktadır (Sirkeci, 2017: 127). Bu süreçte, Türkiye'de, Suriye sınırına yakın bölgelerde otuzu aşkın mülteci kampı kurulmuş, bu geçici kamplarda, temel insanî ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, sınırın diğer tarafında da, Kızılay eliyle ve sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen gönüllü kampanyalarla iç savaş koşullarındaki sınır bölgesine yönelik insanî yardım faaliyetleri yürütülmektedir. Böylece, Türkiye'nin, başta Iraklı ve Suriyeli göçmenler olmak üzere, genel olarak komşu coğrafyasından gelen göçmenler hakkındaki politikası, Avrupa'nın tersine, "Açık Kapı" olarak tanımlanabilir (Haşimi, 2014). "Açık Kapı Politikası" adı verilen uygulama, Suriye savaşından kaçarak gelen herkesi ülkeye kabul etmeyi öngörmüştür (Demir, 2015: 19). Bu kapsamda Türkiye, Suriye'deki savaşın başlamasından itibaren o bölgeden gelen herkese kapılarını açmıştır. Suriyelilerin Türkiye'ye gelmeye başladıkları ilk günden itibaren bütün girişlere izin verilmiş, normal zamanlardaki gibi pasaportla girenlerin yanı sıra hiçbir belgesi olmadan gelenler dahi Türkiye tarafından kurulan mülteci kamplarına kabul edilmiştir (Uzun, 2015: 108). Suriyeli sığınmacıların yararlandırılacakları hakların hukukî statüye kavuşturulması için, 13 Ekim 2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı "Geçici Koruma Yönetmeliği" yayımlanmıştır. Yönetmeliğin geçici 1. maddesinde ise, 28 Nisan 2011 tarihinden itibaren Suriye'den Türkiye'ye gelen Suriyelilerin "geçici koruma" statüsüne alındıkları açıkça düzenlenmiştir (Dürgen, 2015: 100-116).¹⁷ Geçici Koruma Yönetmeliği uyarınca Türkiye'de kalış hakkına sahip Suriyeliler, söz konusu Yönetmelik kapsamında sağlanacak hizmetlerden yararlanmaya hak kazanacaklardır.

¹⁶ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün açıklamasına göre, Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye'de 2.730.000'i geçik Suriyeli göçmen bulunmaktadır ve bu sayının sadece %10 kadarı (272.000) kişi, 26 geçici barınma merkezinde yaşamaktadır (Şensoy, 2016). BM için hazırlanan bir rapora göre, bu sayı, Suriye iç savaşı nedeniyle ülkelerini terk eden göçmenlerin yaklaşık %45'ine karşılık gelmektedir (Diken, 2016b).

¹⁷ Suriyeli sığınmacıların Türkiye hukukundaki durumlarına ilişkin genişçe bir açıklama için bkz. Betül Dürgen, *Türkiye'deki Suriyelilerin Hukukî Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2015.

Beslenme ve barınmaya ek olarak (m.38), Yönetmelik kapsamında “geçici koruma” statüsüne sahip Suriyelilere “sağlık hizmetleri” (m.27), “eğitim hizmetleri” (m.28), “iş piyasasına erişim hizmetleri” (m.29), “sosyal yardım ve hizmetler” (m.30) ve “tercümanlık hizmetleri” (m.31) verilebileceği düzenlenmiştir. Bu kapsamda, Geçici Koruma Yönetmeliği ile birlikte Suriyelilerle istenilen düzeyde iletişim kurulamadığı durumlarda ücretsiz olarak tercümanlık hizmetlerinin sağlanması öngörülmüştür (m.31). Bu hizmet ve imkânlar ek olarak, “benzeri hizmetler”in de kamu kurum ve kuruluşlarınca imkânlar ölçüsünde ayrıca sağlanabileceği öngörülmüştür (m.26) (Uzun, 2015: 113-114). Örneğin, Suriyelilerin, Suriye’den gelirken beraberinde getirecekleri taşınır eşya ve araçlar (taşıtlar) için gümrük kolaylığı gösterilmesi kabul edilmiştir (m.32) (Uzun, 2015: 117). Nihayet, Bakanlar Kurulu kararı ile tamamen ya da kısmen sona erdirilmediği sürece (m.11) veya “geçici koruma” statüleri iptal edilmedikçe (m.8), Yönetmelik kapsamında “geçici koruma” statüsü verilmiş Suriyelilerin, Türkiye’de “kalış hakkı”na sahip olacakları karara bağlanmıştır (m.25) (Uzun, 2015:114). Nitekim göçmenlerin ülkelerindeki iç savaş halinin akıbetinin belirsiz olması nedeniyle kalıcı oldukları öngörülerek (BBC, 2014; Kutlu, 2015; Dinçer vd., 2013), bu politikanın uzun vadeli hedefinin, göçmenlerin geri dönüşlerine kadar barındırılmaları değil, kalıcı bir statüye kavuşturularak Türkiye toplumu ile bütünleştirilmeleri olduğu öngörülmektedir (Ihlamur-Öner, 2014: 45; Kap, 2014). Bu kapsamda, göçmenlere vatandaşlık verilmesi ve çalışmak isteyen göçmenlere çalışma hakkı tanınması uygulaması başlamıştır (Kutlu, 2015: 7). Gerçekten de, bir araştırmada (Erdoğan, 2014/2015), “Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de olmaktan memnun ve mutlu oldukları, Türk halkına ve devlete müteşekkir oldukları, mümkünse ülkelerine geri dönmek istedikleri ancak bu ihtimalin her geçen gün azaldığını ifade ettikleri gözlenmiştir. Yine Türkiye vatandaşlık verirse hemen kabul edeceklerini beyan ettikleri, çalışma haklarının sağlanmasını ve böylece kendi ihtiyaçlarını kendilerinin gidermek istedikleri sıklıkla vurguladıkları ve her geçen gün Türkiye’de kalmaya daha sıcak baktıkları gözlenmiştir.”

Türkiye’nin Irak’lı ve Suriyeli sığınmacılara ilişkin göçmen politikalarını belirleyen ilk etken, Lozan Antlaşması ile belirlenen siyasal sınırların iki yanında yaşamakta olan insanların etno-kültürel bütünlüğüdür. Suriye’nin kuzeyinde yaşayan nüfus ile Türkiye’nin güneyinde, Suriye sınırı bitişiğinde yaşayan ve etno-kültürel bakımdan çoğunlukla Arap ve Kürt kökenli olan halk, etno-kültürel olarak aynı kimliğin üyeleridirler (Sirkeci, 2017: 134). Öyle ki, sınır, kasabaları, köyleri ve hatta Kilis, Mürşitpınar ve Suruç örneklerinde olduğu gibi yer yer

kentleri bile ikiye bölmüştür. Bölgenin, Irak ve Suriye iç savaşı sırasında Işid örgütünün saldırılarına maruz kalan sınır hattı bölgelerinde direniş sergileyen Kürt örgütlerine Türkiyeli Kürt gençlerinin yoğunluklu katılımı ve Şengal kuşatmasında gözlendiği gibi Kürt siyasal ve sivil toplumunun yaygın yardımlaşma uygulamaları, bu durumun temel görünümündendir. Diğer yandan, Türkiye toplumunun ve devletinin, göçmen sorunu ve politikaları hakkındaki algılarını ve davranışlarını belirleyen ikinci temel etken ise, öncelikle, “Müslümanın Müslümanın kardeşi olduğu” ilkesini içeren İslâm inancından kaynaklanan kolektif *ümmet* kimliği bilinci ve bu anlamda dinsel ortaklaşma duygusu ve bu bağlamda sadece kişisel bir tercih değil, fakat dinsel bir kural-zorunluluk olarak dayanışma kültürü olmaktadır. İslâm’ın çıkışında, ilk Müslümanların ve bizzat Hz. Muhammed’in, Mekke’den Medine’ye göç edişleri ve göç ettikleri Medine’de kurulan toplumsal örgüyü oluşturan *Muhacir-Ensar* ilişkisi, bir dinsel örnek ve buyruk olarak, Müslümanların bu konudaki düşüncelerini etkilemekte ve belirlemektedir (Yalçın, 2016). Ülke bütçesi üzerinde oluşturduğu ağır ekonomik yüke karşı¹⁸, Türkiye’nin göçmen politikalarını belirleyen temel etkenin, siyasal ve bürokratik irade üzerindeki bu toplumsal inanç ve duygu baskısı olduğunu söylemek gerekir. Nitekim Türkiye halkının Suriyeli mültecileri ilk günden itibaren misafirleri olarak karşıladıkları, genel olarak ücret dahi talep etmeden evlerinde misafir ederek, hastanelerde onlara öncelik vererek, kendisinde olanı paylaşarak veya yardım toplayarak mülteciler için ellerinden geleni yaptıkları bilinmektedir (İHH, 2014: 5).

SONUÇ: GÖÇMEN ALGISI VE POLİTİKALARI IŞIĞINDA AVRUPALI VE DOĞULU TİPOLOJİK FARKLILIK: ‘HOMO ECONOMICUS’ VE ‘HOMO RELIGIOUS’ AYRIMI

Avrupa politik ve medyatik kamuoyunda sunulan göçmen karşıtı söylemler ışığında, Avrupalı birey için, Asyalı ve Afrikalı göçmenlerin ülkelerine gelişinin, kârlılık ve kapitalizmin doğası gereği kâr ile emek maliyeti arasında ters orantı gözetilen sermaye açısından ucuz, hatta kaçak

---

¹⁸ Türkiye’nin Nisan 2011’den Kasım 2014’e kadar Suriyeli göçmenler için gerçekleştirdiği harcamaların ulusal bütçeye yükünün 8 milyar doların üstünde gerçekleştiği söylenmiştir (Gökçe, 2015; Haberler, 2015). Bu rakamın, Mart 2015 itibarıyla 5,2 milyar doları (Demir, 2015: 6), 2016’nın ilk üç ayı itibarıyla ise 10 milyar doları geçmiş olduğu tahmin edilmektedir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisi üstündeki etkileri üstüne iki çalışma için bkz. Harun Öztürkler ve Türkmen Göksel, *Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no: 196, 2015; Oytun Orhan ve Sabiha Senyücel Gündoğar, *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no: 195, 2015.

işçilikle bedava emek imkânı üreteceğinden, ücretlerin ve ekonomik refah düzeyinin düşüşü ve hatta işsizlik tehdidi anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Özetle, Avrupa ülkelerinin ortak göçmen politikalarına yön veren ana etkenin sermaye birikim kaynakları üzerindeki Avrupa tekelinin korunması ve böylelikle ekonomik refahın bölüşülmemesi kaygısı olduğu söylenebilir. Bu haliyle, Avrupalı devletlerin göçmen politikalarını belirleyen temel etken olarak Avrupalı birey tipi, Avrupa uygarlığının kültürel genetik kodlarının da izdüşümünü vermektedir. Dünyevî, bireyci, rekabetçi ve salt ekonomik çıkarı ve kârlılığı gözeten gerçekçi-pragmatik kişiliği tanımlamak üzere önerilen *Homo Economicus* kavramı, bu bakımdan açıklayıcıdır. Nitekim Türkiye Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, Avrupa'nın göçmen politikalarına karşı eleştirisini ve kendi ülkesinin politikasının bu politikalardan farkını, olumsuz anlam yüklediği bu kavrama sıklıkla başvurarak ifade etmektedir (Milliyet, 2016b; Haberler, 2016).

Sonuçta, sadece siyasal alanda Avrupalı devletlerin göçmen politikaları değil, fakat günlük yaşamda Avrupalı toplumların göçmen algıları ve tavırları da, Rönesans'tan bu yana Avrupa uygarlığına atfedilen evrensel insanlık değerlerinin (hümanizmin) ve bu kapsamda adalet iddiasının gerçekliği ve geçerliliği konusunda kuşklar ve itirazlar doğurmaktadır. Örneğin, göçmenlerin sınıra yönelik yürüyüşlerini izleyen bir gazetecinin, kucağında çocuğunu taşımakta olan bir göçmene çelme takarak düşürdüğü görüntünün yayınlanması, Avrupa kamuoyunda geçici ve eylemi gerçekleştiren gazeteciyle sınırlandırılan kişiselleştirilmiş bir etki üretebilmiştir. Bir başka örnekte, Türkiye'den Yunanistan'a geçmek isterken Ege denizinde boğulan Suriyeli Kürt bebek Aylan Kurdî'nin sahilde cansız yatan bedenine ait trajik görüntünün, Batı kamuoyunda meydana getirdiği üzüntü-acıma duygusallığından ibaret genellemeye karşılık, Doğulu ve Müslüman toplumlarda, özellikle Türkiye'de ise, tepki sadece olayla sınırlı duygusallığın çerçevesinde kalmamış, sınırlarını göçmenlere açmayan Avrupalı kimliğine genellenen kitlesel bir öfkeye ve duygusal bir travmaya neden olmuştur.

Sonuç olarak, Batı'nın göçmen algısına ve politikasına yön veren iki temel-yapısal etken, ekonomik alanda *kapitalizm*, kültürel alanda ise İslamofobi söylemli *dinsel refleks* iken, buna karşılık, Doğu medeniyetinin bir üyesi ve geleneksel sürekliliğinin temsilcisi olarak Türkiye toplumunda ve devletinde ise, göçmen algısını ve politikasını belirleyen temel güç, *dinsel temelli kültürel benzeşme* ve yine bu temel üzerinde biçimlenen *duygusal dayanışma erdemi* düşüncesidir. Sonuçta, tarihsel süreç boyunca bir süreklilik olarak devam etmekte olan Batılı ve Doğulu kültürel genetik kodlara dayalı tarihsel hatlar üzerinde beliren temel farklılık, Barı

uygarlığında yerleşik *ekonomik rasyonaliteye karşılık*, Doğu medeniyetinde geçerliliğini koruyan *duygusal kişilik* olarak tanımlanabilir. Bu farklılığın temel nedeni, özelde Avrupa toplumlarının ve genel olarak Batı uygarlığının, yukarıdaki biçimde, *maddeci-bireyci-rekabetçi* diye özetlenebilecek modern sosyal algılarına karşılık, Doğu ve Müslüman topluluklarında, *kollektif-dayanımcı-eşitlikçi* geleneksel kişiliğin varlığını ve hatta egemenliğini koruyor oluşudur.

KAYNAKÇA

- Akat, A. S. (1977) “Tarihî Maddecilik ve Kapitalizm-Öncesi Toplumlar: Asya Toplumu Feodalite Tartışmasına Yeni Bir Yaklaşım”. *Toplum ve Bilim 1*: 34-48.
- Al Jazeera (2016) “Refugee Crisis: Slovenia, Croatia 'close Balkan Route’”, 09.03.2016, <http://www.aljazeera.com/news/2016/03/refugee-crisis-slovenia-croatia-close-balkan-route-160309104256830.html>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Al Jazeera Türk (2016) “Danimarka'dan "Nazi" Uygulamasına Onay”, 27.01.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/danimarkadan-nazi-uygulamasina-onay>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Alkan, M. N. (2015) “Avrupa’da Yükselen İrkçılık”. *Akademik Bakış (8)16*: 275-289.
- Aristoteles (2013). Politika. (Çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları.
- Arpacıoğlu, Ö. & M. Yıldırım (2011) “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi 4 (2)*: 60-76.
- Aslan, S. & V. Koçal (2016) İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihî ve Felsefi Bir Çerçeve”, *İslâm Ekonomisi ve Finansı*, (Ed.) Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, Durmuş Çağrı Yıldırım, (1-50), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Aykal, F. D. (2013) “Diyarbakır Kiliseleri”, (Ed.) Yusuf Kenan Haspolat, *Tarih-Kültür-İnanç Kenti Diyarbakır* (328-351), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Baş, K. (2009) “Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”. *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi. (18)1*: 49-70.
- BBC (2014) “FT: Suriyeli Mülteciler Uzun Bir Süre Türkiye’de Kalabilir”, 12.12.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141212_ft_suriyeli_multeciler, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- BBC (2016) “Danimarka’da Sığınmacılara 'Nazi' Uygulamasına Onay”, 26.01.2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160126_danimarka, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Berktaş, H. (1983). “Tarih Çalışmaları” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları. 546-574.
- Birgün (2015) “Macaristan: Sınırı Geçen Tutuklanacak” 15.09.2015, <http://www.birgun.net/haber-detay/macaristan-siniri-gecen-tutuklanacak-89460.html>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

- Braudel, F. (1990) *Akdeniz Dünyası*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Braudel, F. vd., (2015) *Akdeniz, Tarih Mekân, İnsanlar ve Miras*, (Çev. Necati Erkurt), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Castles, S. (2000) “International Migration at the Beginning of the Twenty-first Century: Global Trends and Issues”, *International Social Science Journal*. 52(165), s. 269- 281.
- Curtis, M. (1994) “The Oriental Despotic Universe of Montesquieu”, *Princeton Papers in Near Eastern Studies*, (3), s.1-38.
- Çoruk, A. Ş. (2007) “Oryantalizm Üstüne Notlar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), s.193- 204.
- Danışoğlu, Ç. A. (2004) “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3(5), s.215-239.
- Davutoğlu, A. (1997) “Medeniyetlerin Ben-İdraki”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (2)3, s.1-53.
- Demir, O. Ö. (2015) *Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler*, Ankara: Global Politika ve Stratejik Analiz Yayınları.
- Diken (2016a) “Göçmenlerin ‘Balkan Rotası’ Fiilen Kapandı”, 09.03.2016, <http://www.diken.com.tr/gocmenlerin-balkan-rotasi-fiilen-kapandi/>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Diken (2016b) “BM raporuna göre Suriyeli Göçmenlerin Yaklaşık Yarıları Türkiye’de”, 14.03.2016, <http://www.diken.com.tr/bm-raporuna-gore-suriyeli-gocmenlerin-yaklasik-yarisi-turkiyede-yasiyor/>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Diñer, O. B. vd. (2013) *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik*, Ankara: USAK ve Brooking Enstitüsü.
- Divitçioğlu, S. (1981) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Vize: Sermet Matbaası.
- Dürgen, B. (2015) *Türkiye’deki Suriyelilerin Hukukî Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Elias, N. (1994) *The Civilizing Process: The History of Manners and State Formation and Civilization*, Blackwell: Oxford.
- Elmas, F. Y. & M. Kutlay (2011) *Avrupa’yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Elmas, F. Y. (2016) *Avrupa ‘Kapı Duvar’*, *Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, Ankara: USAK Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2015) *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdut, Z. (2004) “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”, *Çalışma ve Toplum*, (2) s. 11-37.
- Euronews (2015) “Avrupa’nın Göbeğinde Bir İnsanlık Ayıbı: Calais Mülteci Kampı”, 02.04.2015, <http://tr.euronews.com/2015/04/02/avrupa-nin-gobeginde-bir-insanlik-ayibi-fransa-calais-multeci-kampi>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

- Evrensel (2015) “Sığınmacılara Karşı Yeni Berlin Duvarı”, 23.08.2015, <https://www.evrensel.net/haber/258875/siginmacilara-karsi-yeni-berlin-duvari>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Gökbunar, R, &H. Özdemir, &A. Uğur (2008) “Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (2), s.158-173.
- Gökçe, H. (2015). “Mültecilere Harcanan Para 8 Milyar Doları Geçti”, <http://www.dunya.com/toplum/toplumsal-haber/multecilere-harcanan-para-8-milyar-dolari-gecti-278480h.htm>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Guardian, (2016). “Slovenia and Croatia Ban Transit of Refugees to other European Countries”, 09.03.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/09/slovenia-and-croatia-ban-the-transit-of-refugees>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Gül, S. S. (2002) “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, (Ed.) Yasemin Özdek, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* Ankara: TODAİE Yayınları.
- Günaysu, E. (2015) “Avrupa ve Balkanlar’daki Mülteci Krizi”, Avrasya İncelemeleri Merkezi, Ankara, <http://avim.org.tr/tr/Yorum/AVRUPA-VE-BALKANLAR-DAKI-MULTECI-KRIZI>, Erişim Tarihi, 15.08.2016.
- Güven, S. (2009) “Küreselleşme ve Sosyal Politika”, Sami Güven, *Sosyal Politikanın Temelleri* içinde, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1979) *İnsan ve Kültür*, 3. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haberler (2015) “Türkiye 2011’den Bu Yana Suriyeli Mültecilere 8 Milyar Dolar Harcadı”, <http://www.haberler.com/turkiye-2011-den-bu-yana-suriyeli-multecilere-8-7825292-haberi/>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Haberler (2016) “Erdoğan: İnsan Homo Ekonomikus Değildir”, <http://www.haberler.com/erdogan-insan-homo-ekonomikus-degildir-8419561-haberi/>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Habertürk (2016) “Macaristan, Sığınmacı Girişini Engellemek İçin Önlemleri Artırıyor”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1219621-macaristan-siginmaci-girisini-engellemek-icin-onlemleri-artiriyor>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Haşimi, C. (2014) “İnsanlık Krizi ve Açık Kapı Politikası”, *Star*, 27.09.2014, <http://haber.star.com.tr/acikgorus/insanlik-krizi-ve-acik-kapi-politikasi/haber-945275>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.
- Heidegger, M. vd. (2002) *Hümanizm Üzerine Mektup, Hümanizmin Özü*. Çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heidegger, M., Sartre, Eliot, Babbit (2013) *Hümanizm Üzerine*. Çev. Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Husserl, E. (1970) *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston: Nortwestern University Press.
- Hürriyet (2015) “Yunan Sahil Güvenliği Mülteci Botunu Patlattı İddiası”. 15.08.2015. <http://www.hurriyet.com.tr/yunan-sahil-guvenligi-multeci-botunu-patlatti-iddiasi-29800475>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Hürriyet, (2016a) “Bulgaristan'dan Türkiye Sınırında Yeni Mülteci Önlemi”.
<http://www.hurriyet.com.tr/bulgaristandan-turkiye-sinirinda-yeni-multeci-onlemi-40108109>,
Erişim Tarihi, 15.08.2016.

Hürriyet, (2016b) “Avusturya'da Sığınmacı Karşısı Tasarı Yasalaştı” 28.04.2016,
<http://www.hurriyet.com.tr/avusturyada-parlamento-multeci-karsiti-yasa-tasarisini-onayladi-40095952>,
Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Ihlamur-Ö. & S. Gülfer (2013) “Turkey’s Refugee Regime Stretched to the Limit? The Case of Iraqi and Syrian Refugee Flows”. *Perceptions Journal of International Affairs*, 18(3), s.191-228.

Ihlamur-Ö. & S. Gülfer (2014) “Türkiye’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası”.
Ortadoğu Analiz, 6(61), s.42-45.

Incanews (2016) “Hırvatistan Göçmen Akışını Durdurmak İçin Sınıra Demirden Duvar Ördü”.
01.08.2016, <http://www.incanews.net/dosya/20276/hirvatistan-gocmen-akisini-durdurmak-icin-sinira-demirden-duvar-ordu>,
Erişim Tarihi: 15.08.2016.

İçduygu, A. & D. B. Aksel, (2013) “Turkish Migration Policies: A Critical Historical Retrospective”. *Perceptions Journal of International Affairs*, 18(3), s.167-190.

İHH (2014) *Komşuda Kriz: Suriyeli Mülteciler*, İstanbul: İHH İnsanî ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.

İleriHaber (2016a) “Sığınmacı Çocuklara Para Atarak ‘Eğlenen’ İngiliz ve Galli Taraftarlar Tepki Çekti”, 15.06.2016, <http://ilerihaber.org/icerik/siginmaci-cocuklara-para-atarak-eglenen-ingiliz-ve-galli-taraftarlar-tepki-cekti-55707.html>,
Erişim Tarihi, 15.08.2016.

İleriHaber (2016b) “Sırbistan ve Slovenya Sınırlarını Mültecilere Kapatıyor”, 08.03.2016,
<http://ilerihaber.org/icerik/sirbistan-ve-slovenya-sinirlari-multecilere-kapatiyor-51608.html>,
Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Kabaş, T. (2009). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalın, İ. (2010) “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 15(29), s.1-61.

Kap, D. (2014) “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları”, *Akademik Perspektif*, Aralık: 30-35.

Keating, J. (2015). “Here’s Why Eastern Europe Is So Much More Antagonistic to Syria’s Refugees Than Western Europe”, 14 Eylül 2015, http://www.slate.com/blogs/the_slatest/2015/09/14/here_s_why_eastern_europe_is_so_much_more_antagonistic_to_syria_s_refugees.html (Erişim Tarihi: 15.08.2016).

Keyder, Ç. (2010) *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kılıçbay, M. A. (1985) *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*. Ankara: Teori Yayınları.

Kocacık, F. (2001) “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), s.193-199.

Koçal, A. V. (2014a) “Kentsel Tarihın Turizm Potansiyeli Bakımından Değerlendirilmesi Bağlamında Çok Kültürlü Geçmiş ve Medeniyetler Arası İletişim İlişkisi: Mardin ve Diyarbakır Örnekleri”, *III. Disiplinlerarası Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*, s.12- 22, Ankara: Detay Yayıncılık.

Koçal, A. V. (2014b) “Çok Kültürlülük-Çok Kimliklilik Bağlamında Batı Merkezli Uygarlığın Çatışmacı Algısına Karşı Bir Alternatif Model Olarak ‘Doğu Uyumu’: Şark’a Şarktan Bakmak, Diyarbakır Örneği”, *Uluslararası Medeniyet Kongresi*, Medeniyet Üniversitesi, İstanbul.

Koçal, A. V. (2016) “Oryantalizm ile Oksidentalizm arasında Müslüman Toplumların ve İslâm Düşüncesinin Çağdaş Bunalımı: Bir İmkân olarak ‘Doğu Uyumu’nu Hatırlamak” *Müslümanlar ve Sosyal Bilimler I. Uluslararası Kongresi*, 5-7 Mayıs, Konya.

Koçal, A. V. (2017a) “Medeniyetin Doğulu-Batılı Ayrımına Bir Örnek Olarak Güncel Göç Krizi: Tarihsel Bir Karşılaştırma *I. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi*, Düzce: Düzce Üniversitesi, 23-25 Kasım.

Koçal, A. V. (2017b) “Teokrasi ve ‘İslâm’ Ayrımı Bağlamında Doğu-Batı İkiliminde Kimlik ve Kültür Çatışması Sorunsalı: Bir İmkân Olarak Kadim Doğu Uyumu ve İslâm Düşüncesinde Çoğulculuk” *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Özeti Kitabı*, (609-611), Diyarbakır: Şarkiyat Derneği, 14-17 Eylül.

Kutlay, M, &Öznur A. (2015) *Mülteci Krizi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Eksen Kayması Riski*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Analiz No:29.

Kutlu, Z. (2015) *Bekleme Odasından Oturma Odasına, Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarına Dair Kısa Bir Değerlendirme*. İstanbul: Açık Toplum Vakfı.

Mardin, Ş. (1999) *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2006) *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, C. (1986) *Kültürden İrfana*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Milekic, S. (2015) “Slovenia Starts Building Fence on Croatia Border”, <http://www.balkaninsight.com/en/article/slovenia-setting-a-fence-on-border-with-croatia-11-11-2015>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Milliyet (2016a) “Fransa karıştı! Mülteci Kampını Yaktılar”, 01.03.2016, <http://www.milliyet.com.tr/ulke-fena-karisti/dunya/detay/2202292/default.htm>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Milliyet (2016b) “Homo Economicus nedir? Cumhurbaşkanı Homo Economicus mu Dedi?”. 08.05.2016, <http://www.milliyet.com.tr/homo-economicus-nedir--gundem-2241598/>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Millward, D. (2016) “Children Being ‘Sexually Assaulted’ at Greek Refugee Camps”. The Telegraph, 14.08.2016, <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/14/children-being-sexually-assaulted-at-greek-refugee-camps/>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Montesquieu (2004) *Kanunların Ruhu Üzerine*. Çev. F. Baldaş. İstanbul: Seç Yayınları.

Needham, J. (1983) *Doğunun Bilgisi, Batının Bilimi*. Ankara: MAB Yayınları.

Noi, A. (2007) *Avrupa’da Yükselen Milliyetçilik*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ntv (2016) “Avusturya Sığınmacıları Sınır Dışı Edecek Yasayı Onayladı”, 13.05.2016, http://www.ntv.com.tr/dunya/avusturya-siginmacilari-sinir-disi-edecek-yasayi-onayladi,2xv2K_wwkUW79XkjIpliOw, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Orhan, O. & Sabiha S. G. (2015) *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no: 195.

Özcan, M. (2005) *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Özcan, M. (2016) “Avrupa Birliği'nin Suriyeli Mülteci Politikasına Eleştirel Bir Bakış”, *Eğitime Bakış*, 12(36), s.4-8.

Özgen, A. Ö. (2010) *Avrupa Birliği Göçmenlik Politikaları, Tarihsel Geçmiş ve Mevcut Durum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürkler, H., Türkmen Göksel (2015) *Suriyeli Mültecilerin Türkiye'ye Ekonomik Etkileri: Sentetik Bir Modelleme*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi. Rapor no: 196.

Pagden, A. (2001) *Peoples and Empires: Europeans and the Rest of the World, from Antiquity to the Present*, London: Phoenix Press.

Sirkeci, İ. & Barbara P. (Ed.), (2016). *Turkish Migration Policy*. London: Transnational Press.

Sirkeci, İ. (2017) “Turkey's Refugees, Syrians and Refugees From Turkey: A Country of Insecurity”, *Migration Letters*, 14(1), s.127-144.

Sabah (2016) “Polonya Mülteci Kabul Etmeyeceğini Açıkladı”, 23.03.2016, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/03/23/polonya-multeci-kabul-etmeyecegini-acikladi>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Said, E. (2004) *Oryantalizm, Batı'nın Şark Anlayışları*, IV. Baskı, Metis Yayıncılık, İstanbul.

Sonhaberler (2016). “Fransa Sığınmacılara Acımadı: 5 Bin Kişilik Kampı Yaktı”, 29.02.2016, <http://www.sonhaberler.com/son-dakika/fransa-siginmacilara-acimadi-5-bin-kisilik-kampi-yakti>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Sunar, L. (2012) *Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Şenkal, A. (2003) “Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları*. 45. Kitap, s.97-126.

Şenkal, A. (2012) “Sosyal Politika, Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Ulus Devletin Ekonomi Politikası”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(2), s.41-61.

Temiz, H. E. (2004) “Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketleri, Yoksulluk ve İşgücü Piyasaları”, *TÜHİS*, 18(5), s.35-60.

Townsend, M. (2016) “Sexual Assaults on Children at Greek Refugee Camps”. *The Guardian*. 13.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/13/child-refugees-sexually-assaulted-at-official-greek-camps>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

UNCHR (2015) *Akdeniz Göçmen Yıllık Raporu*, <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

UNCHR (2016) *Akdeniz Göçmen Yıllık Raporu*, <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php>, Erişim Tarihi: 15.08.2016

Uzun, A. (2015) “Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, (1), s.107-120.

Vinograd, C. (2016) “Europe's Refugee Crisis: Hungary Declares State of Emergency Over Migrants”. Nbcnews, 09.03.2016, <http://www.nbcnews.com/storyline/europes-border-crisis/europe-s-refugee-crisis-hungary-declares-state-emergency-over-migrants-n534746>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Weber, M. (2003) *Sosyoloji Yazıları*. Çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yalçın, A. (2016) “Muhaciri Olduğumuz Dünyanın Ensarı Olmak”, *Eğitime Bakış*, 12(36), s.1-3.

Yanar, R.& A. Şahbaz (2013) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), s.55-74.

Yarınhaber (2016) “Fransa’da Mülteci Kampına Giren Aşırı Sağcı Grup Sığınmacıların Para ve Cep Telefonlarını Çaldı”. 14.03.2016, <http://yarinhaber.net/guncel/36839/fransada-multeci-kampina-giren-asiri-sagci-grup-siginmacilarin-para-ve-cep-telefonlarini-caldi>, Erişim Tarihi: 15.08.2016.

Yazgan, P.& D. E. Utku, İbrahim Sirkeci, (2015) “Syrian Crisis and Migration”, *Migration Letters*, 12(3), s.181-192.

Yılmaz, F. (2008) *Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.